

ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΣΕΟ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: Τουρισμός Ανάπτυξη και μετασχηματισμός των
νησιωτικών κοινωνιών, η περίπτωση της Κρήτης.**

Φοιτήτρια: Κλειδή Ειρήνη Α.Μ 13550

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Δρ. Βασιλική Παπαγεωργίου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σ. 4
Εισαγωγή.....	σ.5
ΜΕΡΟΣ 1^ο	
Κεφάλαιο 1^ο :Εννοιολογική προσέγγιση τουριστικού φαινομένου....	σ.6
1.1 Ελεύθερος χρόνος	σ.6
1.2 Τουρισμός: η πορεία προς τη μαζικοποίηση.....	σ.8
1.3 Η έννοια του σύγχρονου τουρισμού.....	σ.11
1.4 Βασικές κατηγορίες τουρισμού.....	σ.13
Κεφάλαιο 2^ο :Η σύγχρονη ιστορία του τουρισμού σε Ελλάδα και	
Ευρώπη.....	σ.17
Κεφάλαιο 3^ο :Ανάπτυξη- Τουρισμός.....	σ.23
3.1 Εννοιολογική προσέγγιση.....	σ.23
3.2 Τύποι βιώσιμης ανάπτυξης.....	σ.24
Κεφάλαιο 4^ο :Η μεγαλόνησος Κρήτη.....	σ.26
4.1 Οι νομοί της Κρήτης.....	σ.27
4.2 Τουρισμός στην Κρήτη.....	σ.30
Κεφάλαιο 5^ο :Αγροτουρισμός	σ.32
5.1 Ορισμός.....	σ.32
5.2 Η φιλοσοφία του αγροτουρισμού.....	σ.33
5.3 Αγροτουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη.....	σ.35
ΜΕΡΟΣ 2^ο	
Κεφάλαιο 6^ο :Οικονομικός μετασχηματισμός.....	σ.37
6.1 Τουριστική κίνηση.....	σ.37
6.2 Ξενοδοχειακό δυναμικό	σ.38
6.3 Ποσοστά απασχόλησης ανά τομέα.....	σ.42
Κεφάλαιο 7^ο: Μετασχηματισμός από την παράδοση στον	
Εκσυγχρονισμό.....	σ.44
7.1 Γυναικεία επιχειρηματικότητα και τουρισμός.....	σ.46
7.2 Αλλαγές στο περιβάλλον.....	σ.48
Κεφάλαιο 8^ο: Πολιτισμικός Μετασχηματισμός.....	σ.52
8.1 Ο ρόλος της γυναίκας αγρότισσας παλαιότερα.....	σ.52

8.2 Ο ρόλος της γυναίκας αγρότισσας στην σημερινή κοινωνία.....	σ.56
8.3 Επαφή ντόπιων και τουρισμών	σ.59

ΜΕΡΟΣ 3^ο

Κεφάλαιο 9^ο :Παράδειγμα τουριστικών χωριών στο νομό Ρεθύμνου..σ.63

9.1 Το χωριό Πλακιάς	σ.63
----------------------------	------

9.2 Το χωριό Ανώγεια.....	σ.64
---------------------------	------

9.3 Η Ρεθυμνιώτικη παράδοση.....	σ.67
----------------------------------	------

Συμπεράσματα.....	σ.69
--------------------------	-------------

Βιβλιογραφία.....	σ.71
--------------------------	-------------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επιλογή του θέματος για την παρούσα πτυχιακή έγινε με τη βοήθεια της Δρ. Παπαγεωργίου. Θεώρησα πολύ ενδιαφέρων το να πραγματοποιήσω μια δευτερογενή έρευνα για τον τουρισμό της Κρήτης που είναι και ο τόπος από τον οποίο κατάγομαι αλλά και στον οποίο ζω μόνιμα. Έτσι, ήθελα να μελετήσω το πώς έχει μετασχηματιστεί η κοινωνία της Κρήτης τα τελευταία χρόνια, με την επέλαση του τουριστικού φαινομένου.

Αναλυτικότερα, η παρούσα εργασία αποτελείται από τρία μέρη και εννέα κεφάλαια. Αρχικά η πτυχιακή ξεκινάει με μία μικρή Εισαγωγή στην οποία παραθέτω κάποιες λέξεις-έννοιες κλειδιά. Στη συνέχεια το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τα πέντε πρώτα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο και στο δεύτερο κεφάλαιο κάνω μια εννοιολογική ανάλυση για το φαινόμενο του τουρισμού, παραθέτοντας βασικές μορφές και κατηγορίες, καθώς επίσης μελετώ την σύγχρονη ιστορία του φαινομένου αυτού στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Έπειτα στο τρίτο κεφάλαιο συνδέω τον τουρισμό με την έννοια της ανάπτυξης και εξετάζω του διάφορους τύπους ανάπτυξης που υπάρχουν και αφορούν τον τουρισμό.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο νησί της Κρήτης αλλά και για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού, αφού αυτό είναι το κύριο θέμα της εργασίας μου, ενώ στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται ο αγροτουρισμός, ως μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, η φιλοσοφία του και η ανάπτυξη του στην Κρήτη.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας μου που περιλαμβάνει τα κεφάλαια έξι, επτά και οκτώ, εξετάζει τους οικονομικούς μετασχηματισμούς που έχει δεχτεί το νησί με την επέλαση του τουρισμού, τον μετασχηματισμό του από τον εκσυγχρονισμό στην παράδοση και τον πολιτισμικό μετασχηματισμό αντίστοιχα.

Στη συνέχεια, στο τρίτο μέρος παραθέτω δύο πολύ χαρακτηριστικά παραδείγματα τουριστικών χωριών του νομού Ρεθύμνης, τον Πλακιά και τα Ανώγεια, αλλά και μία συνοπτική παρουσίαση την ρεθυμνιώτικης παράδοσης. Τελειώνοντας έχω κάποια συμπεράσματα με βάση την μελέτη που έκανα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μία από τις κυριότερες οικονομικές δραστηριότητες στην Ελλάδα είναι ο τουρισμός. Η ιστορία του ξεκινάει από τις περιηγήσεις που πραγματοποιούσε ο άνθρωπος στην αρχαιότητα. Βέβαια τις τελευταίες δεκαετίες το φαινόμενο αυτό έχει αρχίσει να αποκτά κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις.

Στα πλαίσια λοιπόν ανάπτυξης της Ελλάδας, η έντονη εμφάνιση του τουρισμού σε κάποιες περιοχές οδήγησε στην Τουριστική ανάπτυξη τους. Τα πρότυπα της ανάπτυξης αυτής εξασφάλιζαν αρχικά την οικονομική ευημερία της περιοχής στην οποία εμφανίζονταν.

Στη συνέχεια, περίπου στη δεκαετία του '70, εμφανίστηκε μία νέα αντίληψη στην πολιτική του τουρισμού, η οποία είχε ως αφορμή τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές επιπτώσεις που επέφερε η έντονη τουριστική δραστηριότητα σε κάθε περιοχή. Η ανάγκη αυτή στις μέρες μας είναι πλέον απαραίτητη και βρίσκει εφαρμογή στην Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη.

Παράλληλα, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η τουριστική ανάπτυξη της Ελλάδας βασίστηκε στο μεγαλύτερο μέρος της στα ελληνικά νησιά, τα οποία διαθέτουν ένα πολύ μεγάλο πλεονέκτημα, που δεν είναι άλλο από τον ήλιο, τη θάλασσα και τους φιλόξενους ανθρώπους.

Τέλος, τα νησιά χαρακτηρίζονται από έντονη νησιωτικότητα, δηλαδή από μικρό μέγεθος, περιφερειακότητα και ιδιαίτερη βιωματική ταυτότητα των κατοίκων τους. Έτσι το γεγονός αυτό οδηγεί σε μια πολύ ευαίσθητη ισορροπία ανάμεσα στο περιβάλλον, την οικονομία και την κοινωνία, μια ισορροπία που αν διαταραχθεί θα επιφέρει πολύ μεγάλες αλλαγές και μετασχηματισμούς στην δυναμική και την δομή όλου του συστήματος.

Ένα πολύ αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ελληνικού νησιού με έντονη τουριστική δραστηριότητα είναι το νησί της Κρήτης. Ένα νησί το οποίο έχει δεχτεί πολλούς μετασχηματισμούς και πολλές αλλαγές. Στην προσπάθεια λοιπόν των κατοίκων του να διαφυλάξουν το περιβάλλον αλλά και την πολιτισμική κληρονομιά τους, έχουν αναπτύξει διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού με κυριότερη όλων, τον Αγροτουρισμό.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

1.1 Ο Ελεύθερος χρόνος

Τόσο στην αρχαία Ελλάδα, όσο και στην αρχαία Ρώμη, ο ελεύθερος χρόνος καθόριζε την καταγωγή και την τάξη των πολιτών. Πολίτες με ελεύθερο χρόνο ήταν οι οικονομικά εύρωστοι πολίτες, οι πολίτες που ήταν απαλλαγμένοι από κάθε είδους υποχρεωτική εργασία, οι οποίοι επιφορτίζονταν μόνο με τη διαχείριση των οικονομικών, κοινωνικών, ηθικών και πολιτικών ζητημάτων, με στόχο την εύρυθμη λειτουργία της πόλης. Ο ελεύθερος χρόνος συνδεόταν ουσιαστικά με τις ευγενείς απασχολήσεις και ήταν απόρροια μιας πολιτικής σκέψης που όχι μόνο περιέγραφε, αλλά και οριοθετούσε το πλαίσιο της ελευθερίας και της ανελευθερίας.¹

Το τέλος του 18ου αιώνα σηματοδοτείται από το ξέσπασμα στην Ευρώπη μιας διπλής επανάστασης, της Γαλλικής και της Βιομηχανικής. Η αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης συμπίπτει με τη Γαλλική Επανάσταση (1789) και το τέλος της με την επανάσταση του 1848 και την έκδοση του Κομμουνιστικού Μανιφέστου.

Το νεότευκτο οικονομικό σύστημα του καπιταλισμού οδήγησε αρχικά, από τη μία πλευρά τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής σε οικονομική ανάπτυξη και πλούτο και από την άλλη πλευρά, μετέτρεψε τους εργαζόμενους σε θύματα εκμετάλλευσης και οικονομικής εξαθλίωσης.² Αυτή η ανάπτυξη της βιομηχανοποίησης είχε ως αποτέλεσμα την κατανάλωση πολλών εργατωρών ημερησίως από την εργατική τάξη. Εκεί λοιπόν εντοπίζεται για πρώτη φορά ουσιαστικά η έννοια του ελεύθερου χρόνου, αφού γίνεται ένας εύλογος διαχωρισμός του χρόνου σε εργάσιμο και μη εργάσιμο. Ο μη εργάσιμος αυτός χρόνος, που συχνά αναφέρεται και ως διαθέσιμος χρόνος

¹ Βαρβαρέσος Σ. (1998), «Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα», Αθήνα: Προπομπός.

² <http://www.econ.uoa.gr>

(spare, leisure or disposable time), ταυτίζεται με τον ελεύθερο χρόνο. Συχνά όμως παρατηρείται μια λανθασμένη ταύτιση του ελεύθερου χρόνου με την αναψυχή. Στις περισσότερες περιπτώσεις η αναψυχή είναι ελεύθερος χρόνος, δεν ισχύει όμως το αμφίδρομο της σχέσης και επιπλέον, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου δεν προϋποθέτει αναγκαστικά και αύξηση της αναψυχής³.

Μια σημαντική διάκριση που γίνεται είναι αυτή ανάμεσα στο συγκεντρωμένο (**block**), που αντιστοιχεί στα σαββατοκύριακα, τις γιορτές, τις διακοπές και τις αργίες, και τον τμηματικό (**piece**) ελεύθερο χρόνο, που αντιστοιχεί στις καθημερινές. Στις σύγχρονες κοινωνίες κυριαρχεί ο συγκεντρωμένος ελεύθερος χρόνος, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την πληθώρα των εξορμήσεων-αποδράσεων του σαββατοκύριακου (weekend excursions) και των θερινών διακοπών, ύστερα από την καθιέρωση της πενθήμερης οκτάωρης εργασίας από τη δεκαετία του '60 κι έπειτα.⁴

Οι εργατικές διεκδικήσεις κατά τις δεκαετίες του '40 και '50 επέφεραν την καθιέρωση του μειωμένου ωραρίου και κατέστησαν τον ελεύθερο χρόνο ως υπαρκτό κοινωνικό-οικονομικό φαινόμενο, και με περαιτέρω διαστάσεις, κυρίως στις δυτικές κοινωνίες. Έτσι, από το 1970 και έπειτα ο δεδομένος πλέον ελεύθερος χρόνος γίνεται αντικείμενο εντεινόμενης επιστημονικής μελέτης, καθώς αντιμετωπίζεται ως «συστατικό» όχι απλώς του σύγχρονου τρόπου ζωής, αλλά συνδέεται με την ποιότητα ζωής. Σε μια σύγχρονη υπερκαταναλωτική κοινωνία ο άνθρωπος παρασυρόμενος από προσωπικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες και από έναν άμετρο νεοπλουτισμό έθεσε τη ζωή του σε άλλες βάσεις, έθεσε άλλους στόχους και ο ελεύθερος για αυτόν χρόνος από δεδομένο τείνει να αποτελεί ζητούμενο.

Οι κυριότερες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, οι οποίες και αλληλοσχετίζονται, είναι οι πολιτιστικές, οι αθλητικές, οι τουριστικές και οι δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής, οι οποίες περιλαμβάνουν τις δραστηριότητες ποτού και φαγητού⁵.

Η βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου καθίσταται ως ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της οικονομίας ήδη από το 1920, με τον τουρισμό

³ Δέφνερ Α. (2002α), «Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο (Τουρισμός-Πολιτισμός-Αθλητισμός). (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)», Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

⁴ Δέφνερ Α. (2002α), ο.π

⁵ Ο,π

να προστίθεται στα πεδία που καλύπτει αυτή η βιομηχανία. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου στον 20ο αιώνα οδηγεί σταδιακά σε μια αύξηση του χρόνου που δυνητικά μπορεί να καταναλωθεί στον τουρισμό την τελευταία τριακονταετία⁶.

1.2 Τουρισμός: η πορεία προς τη Μαζικοποίηση

Πρόδρομο του σύγχρονου τουρισμού αποτελούν τα ταξίδια – περιηγήσεις που πραγματοποιούσε ο άνθρωπος από την αρχαιότητα με πολεμικά, εμπορικά, θρησκευτικά, μορφωτικά και πολιτικά κίνητρα κυρίως. Οι πρώτοι ταξιδιώτες ήταν επιστήμονες και έμποροι που συνέδεαν το ταξίδι με το επάγγελμά τους. Η ανάπτυξη των ταξιδιών συνδέεται στενά με την παράλληλη ανάπτυξη των μεταφορικών αρτηριών (περισσότερη ασφάλεια των μεταφορικών μέσων) και την εφεύρεση του χρήματος από τους Σουμέριους (καθιέρωση «κοινής γλώσσας» των λαών), οι οποίοι σε συνδυασμό με τη σφηνοειδή τους γραφή κατέχουν επάξια τον τίτλο των ιδρυτών του τουρισμού⁷.

Τα πρώτα ταξίδια που καταγράφονται με κίνητρο την αναψυχή είναι αυτά των θρησκευτικών κινήτρων κυρίως στην Αίγυπτο, ενώ τα ταξίδια των μεγάλων αρχαίων φιλοσόφων (Ηρόδοτος, Πausανίας, Στράβωνας) υποκινούνται από ένα αμιγώς πολιτιστικό και ανθρωπογεωγραφικό ενδιαφέρον⁸. Ο Ηρόδοτος στις περιηγήσεις του περιγράφει γεωγραφικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των τόπων που επισκέπτεται και μπορεί να χαρακτηριστεί ως μοντέλο τουρίστα (σύμφωνα με τη σύγχρονη τουριστική τυπολογία), ενώ εκείνη την περίοδο κάνουν την εμφάνισή τους τα κρατικά (μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα) και κερδοσκοπικής μορφής πανδοχεία⁹.

Οι πρώτες εκδηλώσεις με ειδικό κίνητρο (αθλητισμός, γιορτή, φεστιβάλ κλπ.) και διεθνή συμμετοχή διοργανώνονται με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ενώ παράλληλα οι κατακτήσεις και τα ταξίδια του Μ. Αλεξάνδρου του Μακεδόνα συντελούν στη διαμόρφωση ενός ενιαίου γεωγραφικού χώρου με

⁶ Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας.

⁷ Ο.π.

⁸ Ο,π.

⁹ Βαρβαρέσος Σ. (1998), «Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα», Αθήνα: Προπομπός.

κοινούς θεσμούς και συστηματική οργάνωση, που οδηγούν στην εμπέδωση της ασφάλειας των τουριστών της εποχής¹⁰. Την ασφάλεια αυτή έρχεται να ταράξει ο Μεσαίωνας, η περίοδος των «Σκοτεινών Αιώνων», όπου τα ταξίδια παρουσιάζουν ύφεση και χάνουν το χαρακτήρα της αναψυχής που είχαν. Την περίοδο αυτή επικρατούν ο πανεπιστημιακός τουρισμός σε πανεπιστημιακά κέντρα, όπως το Παρίσι, το Μοντελιέ, η Οξφόρδη, το Κέιμπριτζ κλπ., και ο τουρισμός των μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών. Η περίοδος της Αναγέννησης χαρακτηρίζεται από μια νέα ώθηση σε ταξίδια που υποκινούνται από την ευχαρίστηση-αναψυχή και μια «διανοουμενίστικη περιέργεια». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκπαιδευτικές μετακινήσεις των Άγγλων ευγενών με σκοπό την απόκτηση εμπειρίας και εκπαίδευσης στο επάγγελμα που θα ακολουθήσουν, δημιουργώντας στη Γαλλία δυο ειδών περιηγήσεις :τη «μικρή περιήγηση» (petit tour), που περιλάμβανε το Παρίσι και τη νοτιοδυτική Γαλλία, και τη «μακρά περιήγηση» (grand tour), που με τους παραπάνω προορισμούς συμπεριλάμβανε τη Βουργουνδία, τη νότια και τη νοτιοανατολική Γαλλία¹¹. Τα ταξίδια αυτά οδήγησαν στη μαζικοποίηση του τουρισμού και καθόρισαν ένα πλαίσιο από οργανωμένα τουριστικά πακέτα με προσφορά νέων υπηρεσιών (ξεναγοί και συνοδοί των γκρουπ)¹².

Σταθμό της δυναμικής ανάπτυξης του τουρισμού αποτελεί ο 19ος αιώνας. Η λέξη tourist χρησιμοποιείται για πρώτη φορά το 1800 και χαρακτηρίζει τα άτομα που λάμβαναν μέρος στην «μακρά περιήγηση», ενώ το 1811 η κατάσταση να ταξιδεύει κάποιος από ευχαρίστηση αποδίδεται με τον όρο tourism. Κατά τη διάρκεια του αιώνα αυτού εκδίδονται οι πρώτοι τουριστικοί οδηγοί και κατασκευάζονται πολυτελή ξενοδοχεία (Ritz στο Παρίσι, Grand Hotel στη Ρώμη, Carlton στο Λονδίνο κ.α.). Ο αιώνας αυτός σηματοδοτείται από τα τεχνολογικά επιτεύγματα της Βιομηχανικής Επανάστασης, αλλά και από τις περαιτέρω κοινωνικό-οικονομικές προεκτάσεις της. Ο σιδηρόδρομος γίνεται το πιο δημοφιλές μεταφορικό μέσο σε Ευρώπη και Αμερική, ελαχιστοποιώντας κατά πολύ χρόνο και αποστάσεις,

¹⁰ Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας.

¹¹ Βαρβαρέσος Σ. (1998), «Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα», Αθήνα: Προπομπός.

¹² Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας.

και τα ατμόπλοια που συνδέουν Ευρώπη με Αμερική μπορούν να χαρακτηριστούν ως «πλωτά ξενοδοχεία». Παράλληλα, η μεσαία τάξη διαρκώς ενδυναμώνεται αποκτώντας οικονομική ευρωστία και νέα καταναλωτικά πρότυπα, με μαζικοποίηση των περιοχών με ιαματικές πηγές και των παραθαλάσσιων θέρετρων¹³.

Η Τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα θεωρείται ιστορική για την εξέλιξη του τουρισμού αφού σε αυτήν ολοκληρώνεται η πορεία ωρίμανσής του που είχε ήδη ξεκινήσει τον 19ο αιώνα και συνδέθηκε με την πορεία ανάπτυξης της ανθρωπότητας και βελτίωσης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων. Στη συνέχεια και κυρίως μεταπολεμικά γίνεται φανερός ο σημαντικός ρόλος του τουρισμού σε οικονομικό επίπεδο. Ο τουρισμός γίνεται πλέον μια διαρκώς και ευρύτερου φάσματος αναπτυξιακή δραστηριότητα που παράγει εισόδημα και διαμορφώνει νέες επαγγελματικές εξειδικεύσεις και μορφές απασχόλησης στον παγκόσμιο χώρο.

Η περίοδος που ξεκινά από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται ως η περίοδος του τουριστικού boom. Κατά την περίοδο αυτή (1950-1980) το τουριστικό φαινόμενο γιγαντώνεται, με τα τουριστικά μεγέθη να αυξάνονται πολλαπλασιαστικά. Για πρώτη φορά τη δεκαετία του '50 χρησιμοποιούνται οι όροι μαζικός τουρισμός και μαζικοποίηση, που προσδιορίζουν την ανισοκατανομή στο χρόνο και τον τόπο του πλήθους των τουριστών¹⁴.

Τα αναπτυγμένα κράτη προωθούν πλέον τον τουρισμό ως οικονομική δραστηριότητα με προφανή θετικά αποτελέσματα για τις οικονομίες τους, ενώ διαμορφώνουν και το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που θα ενισχύσει, θα οργανώσει, αλλά και θα ελέγξει αυτήν την ταχύτατα αναπτυσσόμενη «βιομηχανία». Με αυτόν τον τρόπο το αίτημα των ανερχομένων μεσαίων στρωμάτων για περισσότερο ελεύθερο χρόνο αποκτά έναν θεσμοποιημένο χαρακτήρα και γίνεται «δικαίωμα» και σε κάποιο βαθμό και «υποχρέωση» των εργαζομένων. Ο τουρισμός αποκτά έτσι και μια νέα διάσταση, πέρα από βιομηχανία, είναι ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο συνδεδεμένο με τη διάρθρωση των σύγχρονων παραγωγικών σχέσεων που συνιστά την τομή για τη διάκριση εργάσιμου και ελεύθερου χρόνου.

¹³ Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας.

¹⁴ Σφακιανάκης Μ. Κ. (2000), «Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού», Αθήνα: Έλλην

Η μεταπολεμική πορεία ανάπτυξης του τουρισμού ακυρώνει την περιθωριακή θέση που είχε αυτός ο τομέας στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη του κόσμου έως το 1940. Έτσι ο σύγχρονος τουρισμός αναδεικνύεται ως ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο το οποίο επιφέρει μετασχηματισμούς στην κοινωνία, την οικονομία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον.

1.3 Η Έννοια Του Σύγχρονου Τουρισμού

Εννοιολογικά ο τουρισμός αποτελεί την εξέλιξη του όρου «περιήγηση» στις σύγχρονες κοινωνίες. Πρόκειται για το φαινόμενο που συνδυάζει την αρχέγονη ανάγκη του ανθρώπου για γνώση και επαφή με το νέο (περιήγηση), με την ανάγκη για ψυχαγωγία, ανάπαυση, φυγή από την καθημερινότητα, και συνδέεται με νέες αξίες που έχουν γίνει αποδεκτές από τη σύγχρονη κοινωνία.

Ο τουρισμός αποτελεί ένα νέο και ταχύτατα αναπτυσσόμενο τομέα της παγκόσμιας οικονομίας, που παράλληλα επιφέρει κοινωνικές, πολιτισμικές, χωρικές και περιβαλλοντικές αλλαγές στη δομή των σύγχρονων κοινωνιών. Το γεγονός αυτό εξηγεί τις μεγάλες δυσκολίες που υπάρχουν στην εννοιολογική οριοθέτηση και ταξινόμηση των βασικών στοιχείων που συναρθρώνουν την έννοια «τουρισμός». Οι εννοιολογικές προσεγγίσεις και οι ορισμοί του τουρισμού ποικίλουν ανάλογα με το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο εξετάζονται, πλαίσιο που αναφέρεται τόσο στους διάφορους επιστημονικούς κλάδους (οικονομία, κοινωνιολογία, γεωγραφία κτλ.), όσο και στους διάφορους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς σχεδιασμού και πολιτικής (σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο)¹⁵.

Από τις αρχές του 20ου αιώνα πολλοί διεθνείς οργανισμοί και ειδικοί του τουρισμού, μέσα από πολυεπιστημονικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις, προσπάθησαν να ορίσουν τις έννοιες του τουρίστα και του τουρισμού στη βάση ορισμένων μοντέλων δομικής ανάλυσης, διαστέλλοντας διαφορετικούς τύπους τουριστών¹⁶.

¹⁵ Κομίλης Π. και Βαγιονής Ν. (1999), «Τουριστικός σχεδιασμός. Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Αθήνα: Προπομπός.

¹⁶ Γαλάνη – Μουτάφη Β. (2002), «Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο, μια ανθρωπολογική προσέγγιση», Αθήνα: Προπομπός.

Η έννοια του τουρισμού μπορεί να εξεταστεί από δύο σκοπιές: μία θεωρητική που να καλύπτει όλες τις πτυχές του φαινομένου όπως οικονομικές, κοινωνικές, ψυχολογικές και μια πρακτική που να ρυθμίζει τις συναλλαγματικές σχέσεις. Από την πρακτική του σκοπιά, η έννοια του τουρισμού έχει σκοπό να βρεθεί ως ο κατάλληλος τρόπος συνεννόησης όλων αυτών που ασχολούνται σε διεθνή κλίμακα με τις τουριστικές δραστηριότητες, ενώ από τη θεωρητική του σκοπιά μπορεί να προσδιοριστεί σαν την πρόσκαιρη μετακίνηση των ατόμων από το μόνιμο τόπο κατοικίας τους σε έναν άλλο τόπο, για λόγους κυρίως ψυχολογικούς, χωρίς κερδοσκοπικό κίνητρο και οργανωμένη προσπάθεια για την προσέλκυση, υποδοχή και εξυπηρέτηση των ατόμων. Ο συγκεκριμένος τύπος τουρισμού έχει δύο πλευρές: η πρώτη αναφέρεται στη μετακίνηση των ατόμων, η οποία αντιπροσωπεύει το καταναλωτικό μέρος του τουρισμού και ταυτίζεται με την τουριστική ζήτηση και η δεύτερη αναφέρεται στην υποδοχή και την εξυπηρέτηση των μετακινούμενων, αντιπροσωπεύοντας έτσι το παραγωγικό μέρος του τουρισμού που ταυτίζεται με την τουριστική προσφορά.

Η Παγκόσμια Οργάνωση Τουρισμού (Π.Ο.Τ.) αναφέρει πως «τουρισμός θεωρείται κάθε δραστηριότητα που περιλαμβάνει κάθε είδους μετακινήσεις, είτε διαμέσου διεθνών συνόρων (αλλοδαπός), είτε όχι (ημεδαπός), διάρκειας πάνω από 24 ώρες και για διάφορους λόγους (εκτός λόγων μετανάστευσης και τακτικής ημερήσιας απασχόλησης)¹⁷. Παράλληλα η Διεθνής Ακαδημία Τουρισμού ορίζει τον «τουρισμό» ως: «το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν από αυτές. Οι μετακινήσεις αυτές υποκινούνται, σε διαφορετικό βαθμό και ένταση, από τον πόθο της απόδρασης που ενυπάρχει στα άτομα». Ο επιστημονικός αυτός ορισμός οριοθετείται ουσιαστικά από δυο κύριες έννοιες: το κίνητρο και τη μετακίνηση¹⁸.

Το 1963 η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τον Τουρισμό και τα Διεθνή Ταξίδια στη Ρώμη όρισε ως «επισκέπτη»: «κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας

¹⁷ Κομίλης Π. και Βαγιονής Ν. (1999), «Τουριστικός σχεδιασμός. Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Αθήνα: Προπομπός.

¹⁸ Βαρβαρέσος Σ. (1998), «Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα», Αθήνα: Προπομπός.

του, για οποιονδήποτε άλλο λόγο εκτός από εκείνον της άσκησης αμειβόμενου επαγγέλματος». Ο παραπάνω ορισμός αφορά σε δύο κατηγορίες επισκεπτών, τους «τουρίστες» και τους «εκδρομείς» και μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τον τουρισμό ημεδαπών στο εσωτερικό της χώρας τους.

Ως «τουρίστες» θεωρούνται «οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων υπερβαίνει τις 24 ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα, είτε για διακοπές, είτε για επαγγελματικούς λόγους». Από την άλλη, «εκδρομείς» θεωρούνται «όσοι είναι προσωρινοί επισκέπτες και μένουν λιγότερο από 24 ώρες στη χώρα που επισκέπτονται(συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων που μετέχουν σε κρουαζιέρες)».

Παρά την κοινή παραδοχή από όλους των παραπάνω ορισμούς διεθνώς έχει επικρατήσει η έννοια του «τουρίστα» να ταυτίζεται με αυτήν του «επισκέπτη», γεγονός που οφείλεται στη διεθνοποίηση του όρου και πως σε όλες τις γλώσσες έχει καταστεί ώστε να προσδιορίζει το τουριστικό φαινόμενο. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, ο όρος «τουρίστας» τις περισσότερες φορές αναφέρεται σε αλλοδαπούς που κάνουν διακοπές, ενώ ο εσωτερικός τουρισμός (ημεδαποί τουρίστες) παραμένει τις περισσότερες φορές ένα ερωτηματικό, μιας και κατά κύριο λόγο καταγράφονται τα χαρακτηριστικά των αλλοδαπών τουριστών¹⁹.

1.4 Βασικές κατηγορίες και μορφές τουρισμού

Ο τουρισμός αποτελεί πολυσύνθετο φαινόμενο και σαν τέτοιο, έχει διακριτά χαρακτηριστικά και μπορεί να κατηγοριοποιηθεί. Παίρνοντας ως βάση για τον διαχωρισμό ποιοτικά αλλά και ποσοτικά χαρακτηριστικά, τον διακρίνουμε σε επιμέρους κατηγορίες. Οι κατηγορίες του τουρισμού είναι έξι και διακρίνονται σε μαζικό, ατομικό, εσωτερικό, εξωτερικό, εποχιακό και ο συνεχή τουρισμό.

Ο αριθμός των τουριστών που συμμετέχουν σε μια συγκεκριμένη τουριστική δραστηριότητα ή μετακινούνται σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία αποτελεί την κύρια διαφοροποίηση μεταξύ «μαζικού» και «ατομικού» (ή μη

¹⁹ Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας.

μαζικού) τουρισμού. Ο «μαζικός» τουρισμός χαρακτηρίζεται από την ομαδική συμμετοχή των τουριστών στις διάφορες φάσεις της τουριστικής δραστηριότητας, τον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού και τον επιλεγμένο τόπο διακοπών, ενώ ο «ατομικός» από την ατομική και ανεξάρτητη οργάνωση του ταξιδιού (δεν θα πρέπει να αποκλειστεί η παρέμβαση ενός tour operator, ή χρήση ενός οργανωμένου ταξιδιού). Η Smith προσδιορίζει αυτές τις δύο κατηγορίες τουρισμού με την παράθεση μιας τυπολογίας τουρίστα, του «explorer tourist», ο οποίος υποκινείται από την επιθυμία για εξερεύνηση και οργανώνει το ταξίδι του αυτός ταξιδεύοντας μόνος ή με μικρές ομάδες, και του «charter tourist», που φτάνει στον προορισμό του ενταγμένος σε μεγάλες ομάδες, χωρίς ιδιαίτερη επιθυμία να γνωρίζει τα μέρη που επισκέπτεται²⁰.

Ανάλογα με τον τόπο προορισμού ο τουρισμός κατηγοριοποιείται επίσης σε εσωτερικό και εξωτερικό. Ο «εσωτερικός» τουρισμός χαρακτηρίζει την περίπτωση όπου κάτοικοι μιας χώρας ταξιδεύουν εντός των συνόρων αυτής, ενώ ο όρος «εξωτερικός» χρησιμοποιείται όταν κάτοικοι μιας χώρας επισκέπτονται μια άλλη, ξένη χώρα. Παράλληλα ανάλογα με τη διάρκεια-έκταση μιας τουριστικής δραστηριότητας σε ένα ημερολογιακό έτος προκύπτει ο διαχωρισμός ανάμεσα στον «συνεχή» και τον «εποχιακό» τουρισμό. Χαρακτηριστική διάκριση του «συνεχούς» τουρισμού είναι πως διαρκεί όλο το έτος και δεν επηρεάζεται από τις εκάστοτε κλιματολογικές συνθήκες (πχ. αστικός τουρισμός), ενώ ο «εποχιακός» τουρισμός περιλαμβάνει δραστηριότητες που επηρεάζονται και αναστέλλονται από τις κλιματολογικές συνθήκες (πχ. χιονοδρομικός τουρισμός, ηλιοτροπικός τουρισμός).

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι υπάρχει μια ακόμα διάκριση όσον αφορά τις μορφές του τουρισμού. Συγκεκριμένα, όπως όλοι γνωρίζουμε κάθε ταξιδιώτης μπορεί να συνδυάζει διάφορες κάθε φορά δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές υπέκυψαν σε μια κατηγοριοποίηση η οποία διαφέρει από προορισμό σε προορισμό. Έτσι έχουν χρησιμοποιηθεί οι όροι «Παραδοσιακές» ή «**Συμβατικές**» μορφές τουρισμού από τη μια και οι «**Εναλλακτικές**» ή «Ήπιες» μορφές τουρισμού από την άλλη. Ταυτόχρονα θα πρέπει να πούμε ότι για κάθε τουριστικό προορισμό, οι μορφές που

²⁰ Γαλάνη – Μουτάφη Β. (2002), «Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο, μια ανθρωπολογική προσέγγιση», Αθήνα: Προπομπός

αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο ποσοστό της τουριστικής δραστηριότητας θεωρούνται οι «Συμβατικές».

Βέβαια αυστηρός ορισμός στις συμβατικές και τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι δύσκολο να δοθεί. Μια δραστηριότητα που με βάση το είδος και το περιεχόμενό της θεωρείται εναλλακτική μπορεί, υπό προϋποθέσεις να είναι συμβατική και το αντίστροφο. Συνήθως ο όρος Συμβατικές μορφές ταυτίζεται με τουριστικές δραστηριότητες των οποίων το περιεχόμενο να βασίζεται στο μοντέλο 3S(sea, sun, sand), δηλαδή με τις διακοπές σε παραθεριστικά θέρετρα, αλλά μπορεί να καθορίζεται κι από τις συνήθειες των τουριστών σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε συγκεκριμένη περιοχή. Ο όρος Εναλλακτικές μορφές από την άλλη απευθύνεται σε εξειδικευμένα τουριστικά ενδιαφέροντα και περιλαμβάνει ειδικές μορφές τουρισμού όπως ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο συνεδριακός, ο πολιτιστικός τουρισμός κ.α (βλ **πίνακα 1.1**). Μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού είναι η εξειδικευμένη και εξατομικευμένη τουριστική ανάπτυξη σε συνδυασμό με μια μορφή ταξιδιού, φιλικής προς το περιβάλλον, επιτρέποντας θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κοινού βιώματα μεταξύ μελών διαφορετικών κοινωνιών.

Πίνακας 1.1: «Ειδικές Μορφές Τουρισμού»

1. Κοινωνικός τουρισμός
2. Κοινωνικός τουρισμός επαγγελματικών ενώσεων
3. Αγροτουρισμός(διάφοροι τύποι)
4. Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε σύγχρονους οικισμούς δομημένα με χαρακτηριστικά παραδοσιακών αγροτικών οικισμών
5. Τουρισμός στο ύπαιθρο
6. Τουρισμός τρίτης ηλικίας(τουρισμός παραχείμασης)
7. Αθλητικός τουρισμός(διάφοροι τύποι)
8. Περιηγητικός τουρισμός
9. Θαλάσσιος τουρισμός(διάφοροι τύποι)
10. Οικολογικός τουρισμός(διάφοροι τύποι)
11. Τουρισμός υγείας και φυσικής ομορφιάς
12. Ιαματικός τουρισμός
13. Πολιτιστικός τουρισμός
14. Εκπαιδευτικός τουρισμός
15. Θρησκευτικός Τουρισμός
16. Συνεδριακός τουρισμός
17. Εκθεσιακός τουρισμός
18. Τουρισμός κινήτρων
19. Επαγγελματικός τουρισμός
20. Ορεινός τουρισμός
21. Χειμερινός τουρισμός
22. Γυμναστικός τουρισμός
23. Χρονομεριστική μίσθωση
24. Τουρισμός περιπέτειας
25. Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου
26. Τουρισμός σε θεματικά πάρκα

Πηγή: Τσάρτας (1996)²¹

²¹ Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

Ο τουρισμός στις αρχές του 20ου αιώνα γίνεται μαζικότερος εξαιτίας της εφεύρεσης και τελειοποίησης του αυτοκινήτου και αυτόματα ο τουρισμός αρχίζει να απευθύνεται σε ευρύτερα στρώματα. Σε αυτό βέβαια συνέβαλαν η βελτίωση και η επέκταση του οδικού δικτύου, καθώς η πρόσβαση σε άλλες χώρες αρχίζει να γίνεται ολοένα και πιο εύκολη. Επόμενο ήταν να αυξηθούν και να βελτιωθούν οι ταξιδιωτικοί οδηγοί, τα φυλλάδια και οι αφίσες. Ο τουρισμός αρχίζει να αποκτά οργανωμένη δομή τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

Έτσι την εποχή της έναρξης του Α' παγκοσμίου πολέμου το 1914, υπήρχαν ήδη οι βάσεις του σύγχρονου τουρισμού. Εκείνη την εποχή είχαν ήδη κατασκευαστεί τουριστικά θέρετρα σε ολόκληρη την Ευρώπη, τα οποία εξυπηρετούνταν από τους σιδηρόδρομους. Επίσης είχε αυξηθεί η υπερατλαντική κίνηση εξαιτίας της δημιουργίας των μεγάλων και σχετικά γρήγορων πλοίων. Σταδιακά άρχισαν να κατοχυρώνονται οι άδειες μετ' αποδοχών, ύστερα από πίεση των εργατικών συνδικάτων, το 1936 στη Γαλλία και το 1938 στη Βρετανία. Μετά το τέλος του 2ου παγκοσμίου πολέμου, οι οργανώσεις του κοινωνικού τουρισμού συνέβαλαν στη μαζικοποίηση του τουριστικού φαινομένου, διότι δημιούργησαν μεταξύ τους γέφυρες επικοινωνίας και συνεργασίας για λόγους πολιτιστικούς και ιδεολογικούς.

Την περίοδο αυτή το τουριστικό φαινόμενο σημείωσε αλματώδη άνοδο λόγω της επέκτασης των διακοπών, της οικονομικής ευημερίας στα αναπτυγμένα κράτη, της τελειοποίησης των μέσων μεταφοράς, της τεχνολογικής ανάπτυξης, της πολιτισμικής ανάπτυξης, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και του αυξημένου ενδιαφέροντος του κράτους.

Στην Ελλάδα, μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο, καταβλήθηκαν προσπάθειες από μέρος της πολιτικής εξουσίας για την ανάπτυξη του τουρισμού. Έτσι το 1950 η Ελλάδα τελείως εξαντλημένη από τους πολέμους βρέθηκε χωρίς πρόγραμμα, η βιομηχανοποίηση απαιτούσε

χρόνο και έτσι ο τουρισμός έδωσε γρήγορες λύσεις στο οικονομικό πρόβλημα της χώρας που διαθέτει τις κατάλληλες προϋποθέσεις όπως το καλό κλίμα, τις φυσικές ομορφιές, την τέχνη και την ιστορία.

Επιπροσθέτως, από το 1950 με την βοήθεια του κράτους άρχισε η τουριστική ανάπτυξη, κατασκευάστηκαν δρόμοι, καλυτέρευαν οι επικοινωνίες και άρχισαν οι δανειοδοτήσεις για την κατασκευή ξενοδοχειακών μονάδων. Παράλληλα άρχισαν να ιδρύονται σχολές τουριστικών επαγγελματιών, να διοργανώνονται κρουαζιέρες στα νησιά, γίνονταν φεστιβάλ και άρχισε η παραγωγή έργων Λαϊκής Τέχνης.

Η Ελλάδα άρχισε να δέχεται τα μεγάλα τουριστικά ρεύματα από το 1953, όμως δεν είναι μια καινούργια χώρα για τον τουρισμό, γιατί εκτός από τον ήλιο και την θάλασσα, προσφέρει τον πολιτισμό και την ιστορία της. Η Ρόδος και η Κέρκυρα εξοπλισμένες από την Ιταλική κατοχή δέχτηκαν τα πρώτα ρεύματα και ακολούθησαν άλλες περιοχές της χώρας ιστορικού ενδιαφέροντος. Έτσι ξεκίνησε η πρώτη αξιοσημείωτη κίνηση ξένων τουριστών, η οποία θεωρείται και η αφετηρία της ανάπτυξης του εξωτερικού τουρισμού στην Ελλάδα.

Ένας από τους πιο σοβαρούς λόγους που συντέλεσαν στην προσέλκυση ξένων τουριστών στη χώρα μας ήταν και η αναπροσαρμογή της συναλλαγματικής αξίας της δραχμής, η οποία κατέστησε την Ελλάδα μια από τις πιο φτηνές χώρες στον κόσμο. Με τον τρόπο αυτό, η Ελλάδα έγινε

προσιτή και για άτομα χαμηλότερης εισοδηματικής στάθμης ως προς τον τουρισμό.

Ακόμα, την επόμενη δεκαετία του '60, προστέθηκαν κι άλλοι λόγοι για την ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης. Η δημιουργία καζίνο, πρώτα στην Πάρνηθα και αργότερα στη Ρόδο και στην Κέρκυρα, προσέδωσαν στη χώρα μας κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και μια θέση στα φημισμένα τουριστικά κέντρα της εποχής. Παράλληλα, η συμβολή ταινιών που έκαναν διεθνή καριέρα με τη συμμετοχή γνωστών ηθοποιών (π.χ. Ζορμπάς), έκαναν γνωστή τη χώρα διεθνώς.

Στην αρχή της δεκαετίας του '70, προγραμματίστηκαν μεγάλης κλίμακας σύνθετα προγράμματα πολλαπλών τουριστικών δραστηριοτήτων σε εκτάσεις ιδιοκτησίας του ΕΟΤ, με βάση τα πρότυπα της τουριστικής Ισπανίας. Σύμφωνα λοιπόν με τα ειδικά αυτά προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης, δινόταν έμφαση στις μαρίνες, τα υδροθεραπευτήρια και τα γήπεδα golf.

Στη συνέχεια, το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70, χαρακτηρίστηκε από μια μεταστροφή του τουρισμού προς τις πολιτιστικές και φυσικές αξίες. Ο ΕΟΤ προώθησε προγράμματα μετατροπής παραδοσιακών σπιτιών σε ξενώνες και το Υπουργείο Γεωργίας προγράμματα αγροτουρισμού. Επίσης από εκείνη την εποχή χρονολογήθηκε και το θεσμικό πλαίσιο για τα επαγγελματικά τουριστικά σκάφη.

Από το 1975 και μετά προωθήθηκε ο χιονοδρομικός τουρισμός με τη δημιουργία χιονοδρομικών κέντρων στον Παρνασσό και τη Βόρεια Ελλάδα, ενώ τη δεκαετία του '80 άρχισε η εφαρμογή του κοινωνικού τουρισμού, με τη μορφή επιδοτούμενων από το κράτος διακοπών για τους χαμηλόμισθους και τους συνταξιούχους. Έτσι, με την ψήφιση αναπτυξιακών νόμων, δόθηκαν κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις στον τουρισμό. Από πλευράς κυβερνητικής πολιτικής, επεκτάθηκε η εφαρμογή του αγροτουρισμού με χρηματοδότηση της ΕΟΚ και έγινε επεξεργασία θεσμικών πλαισίων για το γυμνισμό και τα καζίνο. Ακόμα, δημιουργήθηκαν μαρίνες, χιονοδρομικά κέντρα και υδροθεραπευτήρια ως ολοκληρωμένα συμπλέγματα θαλάσσιου, χειμερινού και θεραπευτικού τουρισμού. Επίσης δόθηκαν κίνητρα για την ανάπτυξη του αθλητικού, του θαλάσσιου και του συνεδριακού τουρισμού.

Το 1990 ο θαλάσσιος τουρισμός, χάρη στα κοινοτικά πλαίσια στήριξης, προωθήθηκε σε προτεραιότητα με προγράμματα κατασκευής μαρίνων.

Ταυτόχρονα δόθηκαν κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα για τη δημιουργία ξενοδοχειακών συγκροτημάτων με μαρίνες, υδροθεραπευτήρια, συνεδριακά κέντρα και χιονοδρομικά κέντρα.

Ο τουρισμός αποτελεί σήμερα μια γιγαντιαία οικονομική δραστηριότητα. Η Ευρώπη είχε πάντοτε τη μερίδα του λέοντος στην παγκόσμια τουριστική κίνηση με ποσοστό γύρω στο 64%. Πολύ σημαντικό όμως, είναι το γεγονός ότι, μέσα στο έντονα αυτό ανταγωνιστικό περιβάλλον, η Ελλάδα κατέχει μια εξαιρετικά προνομιούχα θέση με μοναδικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

Ειδικότερα ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα είναι ότι η Ελλάδα κατέχει μια πολύ υψηλή και θετική αναγνωρισιμότητα, καθώς ως χώρα είναι γνωστή και ευμενώς αποδεκτή σε μεγάλο ποσοστό κατοίκων του πλανήτη. Παράλληλα, οι μοναδικές ιστορικές και πολιτισμικές καταβολές της, οι εξαιρετικές φυσικές ομορφιές και το ήπιο, φιλικό στον άνθρωπο μεσογειακό κλίμα, ασκούν μια παγκόσμια γοητεία. Τέλος, ένα ακόμα σημαντικό πλεονέκτημα της Ελλάδας, είναι ότι βρίσκεται μέσα στην Ευρώπη, τον κύριο προορισμό του παγκόσμιου τουρισμού και ότι γειτνιάζει άμεσα με άλλες χώρες ιδιαίτερου τουριστικού ενδιαφέροντος.

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα έχει κάποιο πολύ ισχυρά χαρακτηριστικά, το σημαντικότερο εκ των οποίων είναι η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και η ιστορία της. Παράλληλα, ως χώρα είναι πάρα πολύ γνωστή για τη φιλοξενία της. Ο απλός τρόπος ζωής του Έλληνα σε συνδυασμό με τις οικογενειακές ξενοδοχειακές μονάδες εξασφαλίζουν αμεσότητα με τον τουρίστα. Ένα ακόμα

πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό, είναι το κλίμα σε συνδυασμό με το μεγάλο αριθμό των νησιών, καθώς και οι απέραντες παραλίες που δίνουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα να απολαύσει άνετες και ευχάριστες διακοπές.

Σήμερα, ο ελληνικός τουρισμός αποτελεί μία από τις βασικότερες πηγές εσόδων για την ελληνική οικονομία. Βέβαια, υπάρχουν νέες ευκαιρίες για τον ελληνικό τουρισμό, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν, με τα κατάλληλα βήματα. Για παράδειγμα η προσέλκυση ξένων επενδύσεων, ο διαρκής εκσυγχρονισμός όλων των τουριστικών επιχειρήσεων και η ανάπτυξη μιας σειράς υποστηρικτικών τουριστικών υποδομών θα ευνοήσουν την εξέλιξη ειδικών μορφών τουρισμού και θα αμβλύνουν την έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τη ζήτηση για τη χώρα. Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί ότι η τουριστική ανάπτυξη της χώρας, οφείλεται κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στα νησιά. Ένα από τα νησιά της Ελλάδας με έντονη τουριστική κίνηση, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι η Κρήτη.

Με βάση λοιπόν την ανάπτυξη και την εξέλιξη του τουρισμού στην Ελλάδα, μπορούμε να περιγράψουμε τα «πρότυπα» της τουριστικής ανάπτυξης τη χώρα. Έτσι λοιπόν τα πρότυπα τουρισμού που διαμορφώθηκαν μεταπολεμικά στην Ελλάδα είναι τα εξής²² :

1. Πρότυπο Οργανωμένου Μαζικού Τουρισμού διακοπών

Τα χαρακτηριστικά του Οργανωμένου μαζικού τουρισμού είναι οι οργανωμένες υποδομές και υπηρεσίες που προσφέρει, η εξάρτηση των υπολοίπων κλάδων από τον τουρισμό, εξαιτίας της καθοριστικής παρουσίας του προτύπου στην παραγωγική δομή, τις δυσμενείς επιπτώσεις από την ανάπτυξη του στην τοπική κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον και την εποχικότητα της ζήτησης, περιοχές με αυτό το πρότυπο ανάπτυξης είναι η Ρόδος, η Κρήτη, η Κέρκυρα κ.α

2. Πρότυπο Παραθερισμού

Στηρίζεται στις παραθεριστικές κατοικίες που αναπτύσσονται γύρω από τα αστικά κέντρα και σε τουριστικές περιοχές με κίνητρο την πραγματοποίηση των διακοπών. Είναι οργανωμένες περιοχές με το πρότυπο

²² Κουτρομπής Ν. Ι. (1980), Τουρισμός. Γενικές αρχές, οργάνωση, Νομοθεσία, Αθήνα

του παραθερισμού και έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με την ανάπτυξη του οργανωμένου τουρισμού διακοπών. Περιοχές με το πρότυπο του παραθερισμού είναι τα παράλια των αστικών κέντρων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο κλπ.) παραθαλάσσιες περιοχές (Ξυλόκαστρο, Λουτράκι, Κυλλήνη, Λαμπίρι, Κορώνη, Πλαταμώνας, Παραλίες της Χαλκιδικής), ορεινές περιοχές (Πήλιο, Αράχοβα, Καλάβρυτα, κλπ.).

3. Πρότυπο ενταγμένο στο τοπικό αναπτυξιακό πλαίσιο

Η ανάπτυξη του προτύπου αυτού, χαρακτηρίζεται από την ένταξη του στη τοπική παραγωγική δομή της περιοχής και λειτουργεί συμπληρωματικά. Το πρότυπο του αστικού τουρισμού αναπτύσσει υποδομές και υπηρεσίες για να εξυπηρετήσει τουρίστες του επαγγελματικού, του πολιτιστικού και του εκπαιδευτικού τουρισμού, καθώς και στο πλαίσιο ενός ταξιδιού διακοπών που περιηγούνται τη πόλη. Οι υποδομές αυτού του τουρισμού λειτουργούν ως τμήμα της ευρύτερης υποδομής της πόλης, στην οποία ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους βασικούς τομείς ανάπτυξης. Περιοχές με το πρότυπο αυτό είναι τα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα κλπ.) για λόγους πολιτιστικούς, επαγγελματικούς, υγείας, εκπαίδευσης κλπ.

Τα παραπάνω πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης διαμορφώθηκαν μεταπολεμικά στον Ελλαδικό χώρο μέχρι σήμερα, με διαφοροποιήσεις ως προς το μέγεθος και την ένταση της ανάπτυξης, της ωρίμανσης και του κορεσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1 Εννοιολογική Προσέγγιση

Μία ακόμα έννοια που συνδέεται άμεσα και λειτουργεί παράλληλα με τον Τουρισμό είναι η έννοια της Ανάπτυξης η οποία εκ φύσεως παραπέμπει σε μια διαδικασία αλλαγής, αύξησης, ή εξέλιξης. Προσδιορίζει ή καλύτερα χαρακτηρίζει έννοιες όπως οικονομία (οικονομική ανάπτυξη ή μεγέθυνση), κοινωνία (κοινωνική ανάπτυξη), πολιτική (πολιτική ανάπτυξη), τεχνολογία (τεχνολογική ανάπτυξη), τουρισμό (τουριστική ανάπτυξη) κ.α. Η χρήση της ανάπτυξης από διάφορους επιστημονικούς κλάδους και η διαφορετική κάθε φορά επιστημονική προσέγγιση του όρου, σε συνδυασμό με τα διαφορετικά αναπτυξιακά κίνητρα, οδήγησε στο να μην υπάρχει ένας ολοκληρωμένος ορισμός για τον όρο ανάπτυξη²³.

Παράλληλα, λόγω της γενικευμένης κρίσης που υπάρχει τόσο σε ποσοτικό/οικονομικό επίπεδο, όσο και σε ποιοτικό/περιβαλλοντικό επίπεδο, έχει γίνει μια ριζική αλλαγή της αντίληψης για το μοντέλο ανάπτυξης που υπήρχε στο παρελθόν αλλά και γι' αυτό που πρέπει να υιοθετηθεί στο μέλλον. Το κοινό αίσθημα και η αποδοχή, πως η οικονομική μεγέθυνση συντελέστηκε εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος και πως η κοινωνική συνιστώσα παραγκωνίστηκε, ανέδειξε τη Βιώσιμη ή Αειφόρο ανάπτυξη σε πρωτεύον θέμα, τόσο σε πολιτικό, όσο και σε θεωρητικό επίπεδο. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες οι έννοιες βιωσιμότητα και αειφορία συναντώνται όλο και συχνότερα, όχι μόνο σε αυστηρώς επιστημονικά, που αφορούν θέματα οικονομίας και ανάπτυξης φυσικών πόρων, αλλά και σε πολλά εκλαϊκευμένα κείμενα, αποτελώντας το σύνθημα των καιρών μας.

Το περιεχόμενο του όρου, όπως το όρισε η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη των Ηνωμένων Εθνών (WCED) είναι: «η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να μειώνει την δυνατότητα των επόμενων γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».

²³ Ανδριώτης Κ. (2005), «Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός», Αθήνα: Σταμούλης.

Η βιωσιμότητα στον τουρισμό, όπως και στις άλλες οικονομικές δραστηριότητες έχει τρεις αλληλοσυνδεόμενες όψεις: την περιβαλλοντική, την κοινωνικό-πολιτισμική και την οικονομική. Επίσης, ο βιώσιμος τουρισμός προϋποθέτει ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, σεβασμό της βιοποικιλότητας, ελαχιστοποίηση των δυσμενών οικολογικών, κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων και μεγιστοποίηση των ωφελειών για το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες.

Τέλος θα πρέπει να πούμε ότι ως βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ορίζεται η τουριστική ανάπτυξη που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της²⁴.

3.2 Τύποι Βιώσιμης Ανάπτυξης

Πολύ σημαντικό είναι να αναφερθούμε λίγο ακόμα στην Βιώσιμη Ανάπτυξη ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια αυτή. Συγκεκριμένα η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να διακριθεί είτε σε τοπική είτε σε περιφερειακή. Αναλυτικότερα:

Τοπική ανάπτυξη:

Όταν αναφερόμαστε στον πρώτο τύπο βιωσιμότητας εννοούμε την διαδικασία με την οποία οι οικονομικές δραστηριότητες προσανατολίζονται προς τις κατευθύνσεις τις οποίες η τοπική κοινωνία παρουσιάζει πλεονεκτήματα.

Έτσι λοιπόν γίνεται μια ισόρροπη και ολόπλευρη ανάπτυξη. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η εκμετάλλευση και η αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών. Παράλληλα πολύ σημαντικό είναι ότι οι δραστηριότητες με τον τρόπο αυτό δεν συγκεντρώνονται σε ένα συγκεκριμένο αστικό κέντρο και έτσι δεν είναι αναγκαίο ο πληθυσμός να συγκεντρώνεται στις πόλεις.

²⁴ Κοκκώσης Χ. και Τσάρτας Π. (2001), «Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον», Αθήνα: Κριτική.

Βέβαια για να λειτουργήσει σωστά η πολιτική της τοπικής ανάπτυξης, θα πρέπει να δρουν ορθά και συλλογικά οι αρμόδιοι φορείς όπως είναι οι Τοπικές Αυτοδιοικήσεις. Σκοπός της κάθε Τοπικής Αυτοδιοίκησης πρέπει να είναι η προώθηση του τοπικού οφέλους. Ειδικότερα σκοπός της είναι η προώθηση ευκαιριών που θα τονώσουν την περιοχή οικονομικά και θα δώσουν εργασία στον τοπικό πληθυσμό, η ύπαρξη ντόπιων κεφαλαίων και επενδύσεων. Έτσι, με τον τρόπο αυτό η τοπική οικονομία θα αναπτυχθεί και μαζί της θα φέρει και κάθε είδους ανάπτυξη η οποία θα ανυψώνει και το βιοτικό επίπεδο του ντόπιου πληθυσμού.

Περιφερειακή ανάπτυξη:

Η Περιφερειακή ανάπτυξη που αποτελεί τη δεύτερη κατηγορία βιώσιμης ανάπτυξης ξεκίνησε μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, όπου τέθηκε η αναγκαιότητα για τη δημιουργία μιας ανάπτυξης που δεν θα άφηνε πίσω της τις πιο «καθυστερημένες» περιφέρειες.

Ως αρχικός όρος η «Περιφερειακή Ανάπτυξη» εκφράζει την προσπάθεια για την ύπαρξη θετικών μεταβολών στα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα των δραστηριοτήτων της κάθε περιφέρειας. Βέβαια, στις μέρες μας όταν αναφερόμαστε σε αυτή, εννοούμε την προσπάθεια για τη μείωση και εξάλειψη κάθε είδους ανισότητας, είτε αυτή υπάρχει μεταξύ των περιοχών μιας χώρας, είτε σε ένα σύνολο χωρών για λόγους κοινωνικούς, οικονομικούς ή και για λόγους ιστορικούς²⁵.

Τέλος, από όποια «πλευρά» κι αν εξετάσουμε την έννοια της ανάπτυξης, θα διαπιστώσουμε ότι μέσα σε αυτήν, εμπεριέχεται και η έννοια της αλλαγής-μετασχηματισμού. Έτσι, σε μία κοινωνία, η ανάπτυξη του τουρισμού, συνεπάγεται πολλές αλλαγές για την κοινωνία αυτή. Αφενός υπάρχει ένας οικονομικός μετασχηματισμός στην αρχή, και αφετέρου δημιουργείται πολιτισμικός μετασχηματισμός, με πολλές αλλαγές σε αντιλήψεις, τρόπο ζωής, συμπεριφορές κλπ.

²⁵ Μητούλα, Ρ. (2006), «Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & ανασυγκρότηση του Ελληνικού αστικού Περιβάλλοντος», εκδόσεις, Σταμούλης, Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ

Το νησί της Κρήτης βρίσκεται στο Νότιο Αιγαίο, βρέχεται στα νότια από το Λιβυκό Πέλαγος και Βόρεια από το Κρητικό Πέλαγος. Είναι το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας, ενώ παράλληλα συγκαταλέγεται ως το πέμπτο μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου από άποψη έκτασης καθώς έχει επιφάνεια 8.258 τετραγωνικά μέτρα και πληθυσμό 621.340 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Βρίσκεται ανάμεσα σε τρεις ηπείρους, την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική και θέτει τα όρια ανάμεσα σε Ευρώπη και Αφρική. Η Κρήτη επίσης αποτελεί αυτόνομο γεωγραφικό διαμέρισμα. Η νότια άκρη του νησιού είναι το νοτιότερο σημείο όλης της Ευρώπης, ενώ η κεντρική θέση που κατέχει, ανάμεσα σε τρεις ηπείρους και τρία πελάγη, το Ιόνιο, το Αιγαίο και το Λιβυκό έχει χαρακτηρίσει το νησί ως «σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών».

Η περιφέρεια Κρήτης, αποτελείται από τους νομούς Ηρακλείου, Λασιθίου, Ρεθύμνου και Χανίων και έχει έδρα το Ηράκλειο, πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού. Παράλληλα, στην περιφέρεια ανήκουν επίσης και αρκετά μικρά νησιά, όπως Γαύδος, Ντία, Κουφονήσι, Γαϊδουρονήσι ή Χρυσή, Διονυσάδες, Σπιναλόγκα και Παξιμάδι, εκ των οποίων εκτός της Γαύδου, τα υπόλοιπα είναι ακατοίκητα.

Η οικονομία του νησιού στηρίζεται κυρίως στον τουρισμό, στο εμπόριο, στη κτηνοτροφία και τη γεωργία. Το νησί του Ξένιου Δία σήμερα είναι η πρώτη δύναμη της Ελλάδας στον τουρισμό με αναρίθμητες μικρές και μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες. Τα κύρια γεωργικά προϊόντα της Κρήτης είναι το λάδι, οι ελιές, τα πορτοκάλια, τα σιτηρά, οι σταφίδες, οι πατάτες, τα μήλα κα, όπως και τα πρώιμα κηπευτικά (αγγούρια, πιπεριές κλπ) και οι μπανάνες. Παράλληλα αξιοσημείωτο είναι ότι η Κρήτη με το γόνιμο έδαφος και το θαυμάσιο κλίμα, παράγει σχεδόν τη μισή ποσότητα λαδιού της χώρας, το σύνολο σχεδόν της σουλτανίνας και μεγάλες ποσότητες κρασιού, φρούτων και κηπευτικών. Το νησί φημίζεται στο εξωτερικό για ορισμένα είδη τοπικών τυριών. Ανεπτυγμένη είναι επίσης και η οικοτεχνία καθώς λειτουργούν και εργαστήρια ραπτικής, υφαντικής, πλεκτικής, ταπητουργίας και δαντελοποιίας.

4.1 Οι Νομοί της Κρήτης:

Διοικητικά η Κρήτη διαιρείται σε τέσσερεις νομούς,

Νομός Ηρακλείου:

Ο Νομός Ηρακλείου είναι ένας από τους τέσσερεις νομούς της Περιφέρειας Κρήτης. Ο πληθυσμός του ανέρχεται στις 304.270 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Πρωτεύουσα του νομού είναι το Ηράκλειο, όπου αποτελεί και την μεγαλύτερη πόλη της Κρήτης με πληθυσμό 173.450 κατοίκους. Επίσης, το Ηράκλειο διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα αεροδρόμια της χώρας, δηλαδή το αεροδρόμιο «Νίκος Καζαντζάκης», αλλά και το μεγαλύτερο λιμάνι της Κρήτης με μεγάλη κίνηση επιβατών και εμπορευμάτων.

Πολύ σημαντική είναι η οικονομία του νομού η οποία βασίζεται κυρίως στη γεωργία και τον τουρισμό. Ειδικότερα, πλούσια είναι η παραγωγή διαφόρων προϊόντων όπως ελιές, σταφίδες, δημητριακά, εσπεριδοειδή, οπωροκηπευτικά κλπ., κυρίως στις πεδιάδες της Μεσσαράς, του Ηρακλείου και του Καστελίου.

Ένας ακόμα πολύ σημαντικός κλάδος που συντελεί στην οικονομική ανάπτυξη του Νομού είναι ο τουρισμός, καθώς περιοχές αρχαιολογικού ενδιαφέροντος όπως η Κνωσός, η Φαιστός, η Γόρτυνα, η Τυλισός και τα Μάλια, προσελκύουν αρχαιολάτρες και μη, από την Ελλάδα και το Εξωτερικό. Παράλληλα πόλο έλξης για επισκέπτες απ' όλο τον κόσμο, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς μήνες, αποτελούν οι παραλίες και τα τουριστικά καταλύματα σε περιοχές όπως είναι τα Μάταλα, το Γάζι και το Τυμπάκι.

Νομός Χανίων:

Ο Νομός Χανίων βρίσκεται στο δυτικό άκρο του νησιού και συνορεύει ανατολικά με το νομό Ρεθύμνου. Βόρεια και Δυτικά βρέχεται από το Κρητικό Πέλαγος και νότια από το Λιβυκό Πέλαγος. Ο πληθυσμός του νομού ανέρχεται στις 156.220 κατοίκους, ενώ πρωτεύουσα του είναι η πόλη των Χανίων, η οποία αποτελεί το δεύτερο αστικό κέντρο της Κρήτης μετά το Ηράκλειο, με 55.838 κατοίκους. Κάποιες από τις σημαντικότερες πόλεις του

Νομού είναι το Καστέλι, η Παλαιόχωρα, τα Σφακιά, το Μάλεμε, και το Φραγκοκάστελο.

Ωστόσο η οικονομία του Νομού Χανίων στηρίζεται κυρίως στον Πρωτογενή (γεωργία, κτηνοτροφία) αλλά και στον Τριτογενή τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός, εμπόριο). Πολύ σημαντική είναι η καλλιέργεια κυρίως ελαιοδέντρων, αμπελιών, οπωροφόρων δέντρων, κηπευτικών αλλά και σιτηρών. Επιπροσθέτως, κύριο χαρακτηριστικό του νομού είναι τα πολλά φαράγγια που «σχίζουν» τους ορεινούς όγκους με διασημότερο όλων το Φαράγγι της Σαμαριάς, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως «Εθνικός Δρυμός». Το πέρασμα από το φαράγγι επιτρέπεται μόνο κατά τους μήνες Μάιο- Οκτώβριο, και αποτελεί πόλο έλξης πολλών επισκεπτών, ντόπιων αλλά και τουριστών.

Νομός Ρεθύμνου:

Ο Νομός Ρεθύμνου βρίσκεται μεταξύ του Νομού Χανίων (δυτικά) και του Νομού Ηρακλείου (ανατολικά), ενώ βρέχεται βόρεια από το Κρητικό Πέλαγος και νότια από το Λιβυκό Πέλαγος. Ο πληθυσμός του νομού ανέρχεται στους 85.160 κατοίκους, έχοντας ως πρωτεύουσα το Ρέθυμνο, με πληθυσμό 32.694 κατοίκους. Όπως διαπιστώνουμε είναι η τρίτη σε πληθυσμό πόλη μετά το Ηράκλειο και τα Χανιά. Κάποιες από τις κυριότερες περιοχές του νομού είναι η Αγία Γαλήνη, ο Πλακιάς, τα Ανώγεια, το Πρέβελι και το Πάνορμο.

Η οικονομική ανάπτυξη του Ρεθύμνου στηρίζεται κυρίως στον Τουριστικό Τομέα ο οποίος επεκτείνεται κυρίως στη βόρεια παραλιακή ζώνη και σε ορισμένες περιοχές στο νότο, στην αγροτική οικονομία και την κτηνοτροφία, η οποία κυριαρχεί στις ορεινές περιοχές. Ιδιαίτερα σημαντική όμως είναι και η συμβολή των Ευρωπαϊκών επιδοτήσεων, στην οικονομία του νομού (και γενικότερα της Κρήτης), που αφορούν στις αγροκτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις.

Σημαντική επίσης οικονομική επίδραση, έχει στο νομό η ύπαρξη του Πανεπιστημίου (Πανεπιστημιούπολη Γάλλου), καθώς έτσι η παρουσία αρκετών χιλιάδων φοιτητών συμβάλλει σημαντικά στην Οικονομία του τόπου. Επιπλέον η παρουσία πολλών νέων, «ζωντανεύει» την τοπική κοινωνία, και απόδειξη της ανάπτυξης αυτής είναι η ύπαρξη πολλών καταστημάτων εστίασης (εστιατόρια, ταβέρνες, καφετέριες, μπαρ κλπ.).

Ταυτόχρονα, η γεωργία στον νομό βασίζεται κυρίως στην ελαιοκαλλιέργεια καθώς είναι πλούσια η παραγωγή ελιών, όπως και άλλων ειδών δέντρα όπως εσπεριδοειδή, οπωροφόρα, αμυγδαλιές, καρυδιές, αλλά και μπανανιές. Τέλος, οι καλλιεργούμενες εκτάσεις κατανέμονται επίσης, για σιτηρά, βρώσιμα όσπρια, βιομηχανικά αλλά και κτηνοτροφικά φυτά, πατάτες και λαχανικά.

Νομός Λασιθίου:

Ο νομός Λασιθίου είναι ο ανατολικότερος νομός της Κρήτης αλλά και ο μικρότερος σε πληθυσμό, έχοντας 75.690. Συνορεύει δυτικά με το Ηράκλειο, ενώ, από τις άλλες πλευρές του βρέχεται, βόρεια από το Κρητικό πέλαγος, ανατολικά από το Καρπάθιο πέλαγος και νότια από το λιβυκό πέλαγος. Πρωτεύουσα του νομού είναι ο Άγιος Νικόλαος, με πληθυσμό 19.593 κατοίκους, ενώ πολύ σημαντικές για την ανάπτυξη του περιοχές είναι η Ιεράπετρα, η Σητεία και το Βάι.

Ως επί το πλείστον, οι κύριες απασχολήσεις των κατοίκων του νομού, είναι ο τουρισμός, η γεωργία, και η κτηνοτροφία. Ακόμα, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η έχει σημαντικά ανεπτυγμένη τουριστική υποδομή, σαν περιοχή, ενώ παράλληλα και στον αγροτικό τομέα υπάρχουν σημαντικές θερμοκηπιακές καλλιέργειες πρώιμων κηπευτικών κυρίως στην περιοχή της Ιεράπετρας. Τέλος, ο νομός Λασιθίου φημίζεται κυρίως για την πλούσια παραγωγή ελαιολάδου, πατάτας αλλά και ντομάτας.

4.2 Τουρισμός στην Κρήτη

Όλοι γνωρίζουμε ότι, έως και σήμερα, η Κρήτη είναι ένας πολύ γνωστός τουριστικός προορισμός που έχει καθιερωθεί ως προορισμός του ήλιου και της θάλασσας, ενώ διαθέτει και τόσους άλλους πόρους ικανούς να στηρίξουν την ανάπτυξη του θεματικού τουρισμού που τόσο έχει ανάγκη. Όταν κατά τη δεκαετία του 50 χαράχθηκε η τουριστική πολιτική στην Ελλάδα, η Κρήτη δεν συμπεριλαμβανόταν αρχικά στα σχέδια των περιοχών που επρόκειτο ν' αναπτυχθούν²⁶.

Ο τουρισμός εμφανίστηκε στη μεγαλόνησο, με τη μαζική του μορφή στις αρχές του 1970. Πρώτα αναπτύχθηκε τουριστικά το βόρειο τμήμα του νησιού, το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί τον κύριο κορμό της τουριστικής υποδομής. Όλες σχεδόν οι υποδομές του νησιού είχαν ήδη δημιουργηθεί στο βόρειο τμήμα του καθώς όλες οι μεγάλες πόλεις, τα αεροδρόμια, τα λιμάνια οι μεγάλοι δρόμοι, βρίσκονται στο βόρειο τμήμα. Έτσι εμφανίστηκαν οι πρώτοι μεγάλοι επιχειρηματίες, οι οποίοι δημιούργησαν τις πρώτες μονάδες στο βόρειο τμήμα του νομού Λασιθίου, στην παραλιακή ζώνη δυτικά και ανατολικά του Ηρακλείου και Ανατολικά του Ρεθύμνου ενώ αργότερα προστέθηκαν ξενοδοχειακές μονάδες δυτικά των Χανίων καθώς και στην περιοχή της Γεωργιούπολης. Στο νότιο τμήμα του νησιού ο τουρισμός ξεκίνησε αρχικά σε συγκεκριμένα σημεία-προορισμούς τους οποίους «ανακάλυψαν» οι hippies, όπως είναι τα Μάταλα στο νομό Ηρακλείου, η Αγία Γαλήνη στο νομό Ρεθύμνου και η Παλαιόχωρα στο νομό Χανίων.

Σταδιακά το μοντέλο του μαζικού τουρισμού επεκτάθηκε και στο νότιο τμήμα του νησιού με αρχή στην περιοχή της Ιεράπετρας και στη συνέχεια στις περιοχές που προαναφέρθηκαν. Όμως δεν έχει πάρει τη μορφή ανάπτυξης που έχει στο βόρειο τμήμα και σε αρκετές περιπτώσεις έχουν αποφευχθεί προβλήματα που παρουσιάστηκαν στο βόρειο Τμήμα του νησιού. Επόμενο ήταν ο πληθυσμός να στραφεί σταδιακά στα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα όπως είναι ο τουρισμός και το εμπόριο, δεδομένου ότι αυτοί οι τομείς προσέφεραν κάθε χρόνο ολοένα και υψηλότερα εισοδήματα.

²⁶ Καραγιάννης Στ. – Έξαρχος Γ. (2006), «Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική», Ηράκλειο: Εκδόσεις Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης,

Ταυτόχρονα υπήρξαν σημαντικές αλλαγές στον πρωτογενή τομέα, (αγροτοκτηνοτροφία) ο οποίος παρά το ότι αποτελεί ένα σημαντικό πυλώνα της οικονομικής ανάπτυξης στην Κρήτη, έχει υποβαθμιστεί αρκετά τόσο ως προς τις οικονομικές του αποδόσεις όσο κυρίως και ως προς τις δυνατότητές του να διασυνδεθεί με την υποστήριξη και τον εφοδιασμό του τουριστικού τομέα. Έτσι ο τουρισμός έγινε το σημαντικότερο ίσως κομμάτι της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της Κρήτης.

Η τουριστική ανάπτυξη όμως ήρθε απότομα στο νησί και αυτό γιατί υπήρξε αθρόα εισροή τουριστών οι οποίοι διακινήθηκαν κυρίως μέσω μεγάλων γραφείων τουρισμού. Η μαζική ανάπτυξη και οι προσδοκίες που δημιουργήθηκαν οδήγησαν συχνά σε υπερβολές. Εκτός από τις μεγάλες τουριστικές μονάδες, σε πολλές περιπτώσεις δημιουργήθηκαν νοοτροπίες γρήγορου και άμεσου πλουτισμού με πρόχειρες υποδομές όπως είναι τα διάφορα «Rent Rooms». Με αυτόν τον τρόπο έγιναν ριζικές αλλαγές στις τοπικές κοινωνίες, ενώ και το τοπίο στις τουριστικές περιοχές άρχισε να αλλάζει λόγω των άναρχων υποδομών. Εξαιτίας αυτού, το φυσικό περιβάλλον δεν προστατεύτηκε όσο θα έπρεπε. Το πρότυπο του μαζικού τουρισμού με επικέντρωση στον ήλιο και στη θάλασσα αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και στην φτηνή νυχτερινή διασκέδαση, κυριαρχεί στην Κρήτη και είναι γεγονός ότι το πρότυπο αυτό υπό τις παρούσες συνθήκες είναι πολύ ευάλωτο στην ανάπτυξη ανταγωνιστικών αγορών²⁷.

Έτσι, η διαδικασία που οδήγησε στη διαμόρφωση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, προέκυψε από τα προβλήματα και τις νέες ανάγκες που δημιουργήθηκαν από το μαζικό τουρισμό. Όπως είδαμε το πρότυπο του μαζικού τουρισμού κυριάρχησε σε παγκόσμιο επίπεδο στη χρονική περίοδο μετά το 1970 και συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη πολλών περιοχών και κρατών του κόσμου. Το ίδιο συνέβη στην Ελλάδα και ειδικότερα στην Κρήτη.

²⁷ Γαλάνη-Μουτάφη Β. (2002), Έρευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο: Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Μια από τις σημαντικότερες δραστηριότητες του εναλλακτικού τουρισμού είναι ο αγροτουρισμός, για τον οποίο γίνεται αναφορά στο παρόν κεφάλαιο. Η Ελλάδα είναι μια χώρα η οποία διαθέτει πάρα πολλά όμορφα φυσικά τοπία, παραδοσιακά χωριά αλλά και πανέμορφα νησιά, κι έτσι ευνοείται σημαντικά η ανάπτυξη όλων των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ειδικότερα, την τελευταία δεκαετία ο αγροτουρισμός είναι ένα φαινόμενο έντονα ανεπτυγμένο στο νησί της Κρήτης, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Ας εξετάσουμε λοιπόν το φαινόμενο αυτό αναλυτικότερα, ώστε να γίνει ποιο κατανοητό δίνοντας αρχικά τον ορισμό του αγροτουρισμού.

5.1 Ορισμός

Ειδικότερα, ως αγροτουρισμός ορίζεται η εναλλακτική εκείνη μορφή τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε μη τουριστικά κορεσμένες αγροτικές περιοχές και συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες, οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες όσο και στους φιλοξενούμενους των περιοχών αυτών να υφίστανται αλληλεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες.

Ο αγροτουρισμός ως δραστηριότητα αναπτύσσεται από τους μόνιμους κατοίκους των περιοχών του πρωτογενούς τομέα, οι οποίοι χρησιμοποιούν τον αγροτουρισμό ως συμπληρωματική πηγή εισοδήματος. Τον αμιγή, αυθεντικό Αγροτουρισμό τον συναντούμε ευρέως στην Ευρώπη, και προϋποθέτει την ύπαρξη αγροκτήματος ή αγροτικού χώρου για δυνατότητα μύησης και ενασχόλησης με τις αγροτικές εργασίες, καλλιέργειες, τρόπο ζωής κ.λ.π.

Βέβαια δεν θα πρέπει να ταυτίζουμε τον αγροτουρισμό με τον Τουρισμό Υπαίθρου ο οποίος έχει αναπτυχθεί ευρέως στην Ελλάδα, λόγω της ιδιομορφίας του αγροτικού κλήρου, ο οποίος δεν χαρακτηρίζεται από μεγάλες εκτάσεις, πλαισιώνεται επίσης από ποικίλες δραστηριότητες, δεν προϋποθέτει όμως την ύπαρξη αγροκτήματος ή την επαφή με τις αγροτικές εργασίες, το περιβάλλον κ.λ.π. Όταν λοιπόν αναφερόμαστε στον Τουρισμό Υπαίθρου

έχουμε ως προϊόν έναν ξενώνα, διατηρητέο παραδοσιακό κατάλυμα, παραδοσιακό οικισμό κ.λ.π.

Ο όρος Αγροτουρισμός, χωρίς σαφή διαχωρισμό προϊόντος έχει καθιερωθεί στην Ελλάδα, λόγω της ευρείας χρήσης του. Δεν είναι μια ελληνική πρωτοτυπία αλλά ένα σχέδιο ανάπτυξης της υπαίθρου μέσω μιας ήπιας εναλλακτικής μορφής τουρισμού, που σε ολόκληρο τον κόσμο εφαρμόζεται με επιτυχία, ως προς αυτούς τους δύο πρωταρχικούς σκοπούς : την τόνωση των μειονεκτικών περιοχών της υπαίθρου και την ήπια τουριστική ανάπτυξη, χωρίς ανεπανόρθωτες επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Επιπρόσθετα, ο Αγροτουρισμός είναι μια μορφή περιφερειακής ανάπτυξης, η οποία μπορεί να συμβάλει στην τοπική κοινωνία, προσφέροντας οικονομική άνθηση και ευμάρεια. Τα οφέλη που πηγάζουν από αυτόν λειτουργούν σε πολλαπλά επίπεδα όπως για παράδειγμα, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, αγροτικής παραγωγής κ.λ.π, μέσω μιας μορφής τουρισμού που σέβεται το υπάρχον περιβάλλον και τους φυσικούς – ανθρώπινους πόρους. Επιτρέπει τη συνέχιση της παραγωγής παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων που πιθανώς να είχαν εκλείψει. Παράλληλα διατηρεί ή αναβιώνει τέχνες που διαφορετικά θα είχαν «πεθάνει», συντηρεί τις μνήμες με την αναβίωση εθίμων και παραδοσιακών εκδηλώσεων, γίνεται κανάλι επικοινωνίας των απομονωμένων περιοχών και δίνει προοπτικές δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας, ιδιαίτερα στους νέους και τις γυναίκες της περιφέρειας.

Τέλος, πολύ σημαντικό είναι ότι αυτή η μορφή εναλλακτικού τουρισμού αντιπροσωπεύει και την ευκαιρία να τεθεί σε μια νέα βάση η σχέση αστικού κέντρου – αγροτικής περιοχής, και δη των μειονεκτικών περιοχών.

5.2 Η Φιλοσοφία του Αγροτουρισμού

Ολόκληρη η φιλοσοφία του Αγροτουρισμού βασίζεται στη διαπροσωπική, ανθρώπινη, άμεση και φιλόξενη σχέση μεταξύ του κατοίκου της υπαίθρου και του επισκέπτη. Για το λόγο αυτό «φέρνουμε» τον επισκέπτη σε επαφή με τη φύση, με την καλλιέργεια της γης, την περισυλλογή του καρπού, με τους ανθρώπους της περιοχής. Ο επισκέπτης μαθαίνει να

φτιάχνει στον αργαλειό, να κεντάει, να παρατηρεί τα ζώα και τα πουλιά, να δοκιμάζει το κρασί και τη ρακί, να συμμετέχει στην παραγωγή τους, να καταλαβαίνει τη σωστή ώρα του τρύγου, τη γεύση, το άρωμα, το χρώμα του κρασιού της κάθε περιοχής, τη διαφορά στις ποικιλίες του μελιού, τη διαδικασία και επιλογή κατά την περισυλλογή των μανιταριών ή των κάστανων.

Η έννοια του αγροτουρισμού δεν φιλοδοξεί να κάνει τον αγρότη ξενοδόχο, αλλά να του δώσει την ευκαιρία να παρουσιάσει και να «πουλήσει» τον δικό του τρόπο ζωής, καθώς και όλα αυτά που διαθέτει και που ίσως θεωρούσε άνευ σημασίας, στον αστό που ασφυκτιά στη μεγαλούπολη κι επιθυμεί να επανέλθει έστω και για λίγες μέρες σε μια ζωή αγνή ανέπαφη, αυθεντική. Παράλληλα ο τουρίστας μετατρέπεται σε επισκέπτη, φίλο, θαυμαστή του τόπου, είναι στην ουσία ένας «φιλοξενούμενος», ένας ταξιδιώτης που αναζητά τα μυστικά, την αυθεντικότητα και την ομορφιά του, εστιάζοντας στην ήσυχη ζωή, τη φυσική κληρονομιά και όλα όσα μοναδικά και ξεχωριστά έχει να προσφέρει ο κάθε προορισμός. Στην ουσία ο αγρότης προσφέρει όλα εκείνα τα οποία έχει έως σήμερα πιθανών παραγκωνίσει, τις αγροτικές ασχολίες, την περισυλλογή του καρπού, των βοτάνων, τη φροντίδα των ζώων, τα ήθη και τα έθιμα του, τις γιορτές και τα πανηγύρια του, τις τέχνες και τα παραδοσιακά του επαγγέλματα, όλα όσα ο κάτοικος της πόλης λαχταράει να γνωρίσει σε μια προσπάθεια «επιστροφής στις ρίζες» σε έναν τρόπο ζωής ξεχασμένο ή αγνοημένο. Έτσι, καίριος σκοπός του Αγροτουρισμού είναι αυτή ακριβώς η μύηση στο περιβάλλον του χωριού, της επαρχίας, της αγροτικής ζωής, της ενσωμάτωσης στον κοινωνικό ιστό, και τις τοπικές συνθήκες.

Ως βασική μορφή επιχείρησης, ο Αγροτουρισμός, έχει την προσφορά φιλοξενίας, από τον αγρότη ή τον κάτοικο αγροτικής περιοχής, ο οποίος για τον λόγο αυτό, εξοπλίζει και προσαρμόζει κατάλληλα το δικό του κατάλυμα ή δημιουργεί ένα καινούργιο μέσα σε αγροτικό χώρο, σύμφωνα πάντα με τα αρχιτεκτονικά πρότυπα και την παράδοση της περιοχής του. Σε συνδυασμό με το σπιτικό παραδοσιακό φαγητό, τη χρήση των ντόπιων αγροτικών προϊόντων κι ένα σύνολο υπηρεσιών και δραστηριοτήτων δεδομένου, ότι ο τουρίστας επιδιώκει να μη μένει παθητικός, ολοκληρώνεται το τουριστικό προϊόν. Παράλληλα αποτελεί για τον κάθε κάτοικο της υπαίθρου που

ασχολείται με αυτόν, ένα συμπλήρωμα στο εισόδημα του και σπανιότερα την κύρια απασχόληση του. Έτσι, με αυτόν τον τρόπο δεν απαιτείται από τον αγρότη να μεταβληθεί σε ξενοδόχο ή τουριστικό πράκτορα, ούτε και να εγκαταλείψει τις βασικές του ασχολίες.

Αντίθετα, η διατήρηση των αγροτικών και λοιπών παραδοσιακών ασχολιών απαιτείται προκειμένου να διατηρήσουμε την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής και να μην επικεντρώνουμε σε έναν και μόνο κλάδο της οικονομίας, όπως συνέβη στο παρελθόν, σε τόπους που εγκατέλειψαν κάθε άλλη δραστηριότητα για να ασχοληθούν αποκλειστικά με τον τουρισμό.

5.3 Αγροτουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη

Ο αριθμός των παραδοσιακών καταλυμάτων στην Κρήτη αυξάνεται συνεχώς. Σε αρκετές περιοχές του νησιού υπάρχουν ξενοδοχεία και μονάδες διαμονής με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προσαρμοσμένα στο φυσικό περιβάλλον και στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της κρητικής υπαίθρου. Πρόκειται στην ουσία για οικοτουριστικές μονάδες.

Η διαμονή σε παραδοσιακούς οικισμούς από πέτρα και ξύλο ή ενταγμένους στο οικείο φυσικό περιβάλλον, δίνει μια διαφορετική αίσθηση αυθεντικότητας και ενθουσιάζει συχνά τους επισκέπτες, δίνοντας μια άλλη διάσταση στις διακοπές τους. Οι διακοπές σε αγροτουριστικό κατάλυμα στην Κρήτη συχνά συνδέονται άρρηκτα με τη φημισμένη Κρητική Διατροφή, όπου ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να δοκιμάσει ή/και να βοηθήσει στην προετοιμασία της.

Ταυτόχρονα κάποιες αγροτουριστικές μονάδες έχουν ιδιόκτητες καλλιέργειες και φάρμες, όπου παράγονται προϊόντα βιολογικά και σε αρκετές περιπτώσεις με αναπαράσταση των παλαιών τρόπων παραγωγής. Έτσι γνήσια κρητικά προϊόντα όπως τυρί και μέλι, λαχανικά, ελαιόλαδο, θυμάρι, φασκόμηλο, παξιμάδια, ρίγανη, κρασί και τσικουδιά από ντόπια σταφύλια και αρωματικά φυτά προσφέρονται στους επισκέπτες συμβάλλοντας στην αίσθηση αυθεντικότητας και εναλλακτικής προσέγγισης των διακοπών. Πολλά από αυτά αποτελούν τα κύρια συστατικά του φαγητού τους, το οποίο συνήθως είναι μαγειρεμένο από την ίδια την ιδιοκτήτρια ή κάποια άλλη

νοικοκυρά του πλησιέστερου χωριού βασισμένο πάντα σε παραδοσιακές συνταγές.

Επιπρόσθετα σε αρκετές περιπτώσεις δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχουν οι επισκέπτες ενεργά στην ετοιμασία του φαγητού ή ακόμα και να μάθουν μυστικά της παραδοσιακής κρητικής μαγειρικής, της παραδοσιακής βιολογικής καλλιέργειας κηπευτικών και της παρασκευής γλυκών μέσα από οργανωμένα μαθήματα που παρέχονται.

Επιπρόσθετα οι δραστηριότητες που προσφέρονται στους παραδοσιακούς ξενώνες μπορεί να είναι η βόλτα με άλογα, ποδηλασία στο βουνό, ο περίπατος στο δάσος, η διάσχιση κάποιου φαραγγιού, η καλλιέργεια της γης και το τσίγμα των ζώων, η παρασκευή ψωμιού ή παραδοσιακών γλυκών.

Σε όλη την Κρήτη έχουν δημιουργηθεί αρκετές τέτοιες μονάδες ο αριθμός των οποίων ξεπερνά τις 500. Όμως ένα ερώτημα είναι πόσες και ποιες από τις εκμεταλλεύσεις αυτές ξεχωρίζουν πραγματικά για τα αγροτουριστικά τους χαρακτηριστικά ή είναι απλά χώροι διαμονής σε μη αστικό περιβάλλον πρόκειται δηλαδή στην ουσία για άλλη μια εκδοχή του «Rent Rooms».

Ακόμα είναι γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να συμβαίνει αυτό αλλά και σε αρκετές άλλες υπάρχουν πραγματικά αγροτουριστικές και οικοτουριστικές εκμεταλλεύσεις. Παραδείγματα τέτοιων μονάδων είναι ο «Αρόλιθος» στο Ηράκλειο, όπου πρόκειται για την αναπαράσταση στην ουσία ενός παραδοσιακού κρητικού χωριού και η «Μηλιά» στα Χανιά, η οποία πρόκειται για μια αναπαλαίωση-αποκατάσταση ενός παλιού και εγκαταλειμμένου χωριού το οποίο έχει μετατραπεί σε ξενώνα και εστιατόριο με σημαντικά στοιχεία των παραδοσιακών δραστηριοτήτων των κρητικών χωριών.

ΜΕΡΟΣ 2^ο
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

6.1 Τουριστική κίνηση

Η Κρήτη αποτελεί σήμερα εάν όχι τον σημαντικότερο, έναν από τους σημαντικότερους και κυριότερους τουριστικούς προορισμούς της Ελλάδας. Την ίδια όμως στιγμή ο τουρισμός της , αποτελεί και τον σημαντικότερο κλάδο της, αφού η οικονομία του νησιού στηρίζεται στο μεγαλύτερο μέρος της, στην τουριστική βιομηχανία. Το πόσο σημαντικό ρόλο για τον τουρισμό της χώρας παίζει το νησί είναι εύκολο να το αντιληφθεί κανείς κοιτώντας μερικά στατιστικά στοιχεία. Ειδικότερα, παρουσιάζεται σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία, η τουριστική κίνηση στην Κρήτη κυρίως για τα έτη 2001-2010.

Πίνακας 1:
ΑΦΙΞΕΙΣ CHARTERS ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ
ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ-ΧΑΝΙΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 2001-2010

	2001	2004	2007	2010
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	702.565	555.730	531.060	411.271
ΑΓΓΛΙΑ	470.745	448.566	445.314	328.803
ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑ	459.328	389.191	516.573	497.060
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	184.542	160.096	205.168	137.292
ΓΑΛΛΙΑ	150.507	226.506	247.672	231.326
ΧΩΡΕΣ ΑΝΑΤ. ΕΥΡΩΠΗΣ	157.681	182.777	368.263	326.120
ΣΥΝΟΛΟ	2.125.368	1.962.866	2.314.050	1.931.872

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Αρχικά θα πρέπει να πούμε ότι η τουριστική κίνηση στα δύο αεροδρόμια της Κρήτης είναι πολύ μεγάλη και τα τελευταία χρόνια ακολουθεί ανοδική πορεία. Εξετάζοντας, το σύνολο των αφίξεων και στους δύο αερολιμένες θα παρατηρήσουμε ότι τις πρώτες θέσεις στην τουριστική αγορά της Κρήτης κατέχουν οι Γερμανοί, οι Άγγλοι και οι σκανδιναβοί(πίνακας 1). Ικανοποιητικό είναι το γεγονός ότι οι μεταβολές των αφίξεων στο νησί κατά τα έτη 2001-2010 είναι σχετικά μικρές, γεγονός που σημαίνει ότι οι επισκέπτες του νησιού παραμένουν «πιστοί» στην επιλογή τους.

6.2 Ξενοδοχειακό δυναμικό Κρήτης

Στο σημείο αυτό, θα παρατεθούν αναλυτικά στοιχεία για τις ξενοδοχειακές μονάδες του νησιού.

Πίνακας 2.
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 2001-2010

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Μονάδες	1322	1366	1421	1495	1532	1548	1558	1575	1595	1601
Κλίνες	116.297	120.566	130.234	139.001	145.670	147.141	148.875	152.308	157.160	162143

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Εξετάζοντας τον πίνακα 2 παρατηρούμε ότι οι ξενοδοχειακές μονάδες του νομού κατά τα έτη 2001-2010, έχουν μια ανοδική πορεία, της τάξεως περίπου 5-10%. Αναλυτικότερα μελετώντας κάθε νομό ξεχωριστά προκύπτει ότι ο **νομός Ηρακλείου** έρχεται, όπως ήταν αναμενόμενο, στην πρώτη θέση σε ξενοδοχειακό δυναμικό. Είναι ο πρώτος νομός και σε δυναμικότητα κλινών, αλλά και σε ξενοδοχειακές μονάδες πολυτελείας. Τα ξενοδοχεία αυτά βρίσκονται όλα κατά μήκος του βόρειου οδικού άξονα, εκεί δηλαδή όπου εντοπίζεται το μεγαλύτερο ποσοστό της τουριστικής κίνησης και της συγκέντρωσης ξενοδοχειακών μονάδων. Σχεδόν τα μισά από αυτά τα

ξενοδοχεία βρίσκονται στον ίδιο δήμο και αυτός είναι ο δήμος Χερσονήσου και, μάλιστα, σε πολύ κοντινή απόσταση μεταξύ τους.

Παράλληλα ο δήμος αυτός παρουσιάζει τη μεγαλύτερη τουριστική κίνηση όχι μόνο στο νομό Ηρακλείου αλλά και σε όλη την Κρήτη. Είναι ένας από τους πλουσιότερους δήμους της Ελλάδος. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο το γεγονός ότι υπάρχει αυτή συγκέντρωση ξενοδοχειακών μονάδων στην συγκεκριμένη περιοχή.

Επί του συνόλου των κλινών και των μονάδων, αξιοσημείωτη είναι η μείωση των διαθέσιμων κλινών και μονάδων τα χρόνια 2001- 2010. Από 1256 μονάδες και 70258 κλίνες που υπήρχαν το 2001 μειώθηκαν σε 521 μονάδες και 65.519 κλίνες το 2010 (πίνακας 3). Η μείωση μπορεί να οφείλεται σε πολλούς λόγους στους οποίους δεν θα αναφερθούμε στην παρούσα εργασία.

Πίνακας 3

ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ			
2010			
Μονάδες	Δωμάτια	Κλίνες	Συμμετοχή %
521	34316	65519	100.00

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο **νομός Χανίων** έρχεται δεύτερος σε δυναμικότητα όσο αφορά το σύνολο των ξενοδοχειακών μονάδων και τον αριθμό των κλινών (πίνακας 4). Βέβαια ο Ν. Χανίων δεν έχει μεγάλο αριθμό Lux ξενοδοχειακών μονάδων, κι έτσι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επίτευγμα των επιχειρηματιών του νομού και όλων όσων ασχολούνται με τον τοπικό τουρισμό, το γεγονός ότι ενώ δεν υπάρχει το κατάλληλο επίπεδο ξενοδοχειακών μονάδων, έχουν καταφέρει και έχουν συγκεντρώσει ένα ικανοποιητικό αριθμό τουριστών υψηλού επιπέδου. Πέρα, όμως, από τα ξενοδοχεία ο νομός Χανίων έχει σημαντικό αριθμό ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι το νομό γενικότερα, αλλά περισσότερο την πόλη των Χανίων, την προτιμούν και πολύ ημεδαποί τουρίστες, εξαιτίας του γεγονότος ότι φημίζεται και είναι, κατά γενική ομολογία, η ομορφότερη πόλη της Κρήτης. Σε αυτό βέβαια, έχει συμβάλει το

γεγονός ότι η παλιά πόλη των Χανίων έχει αξιοποιηθεί στο μέγιστο από τους τοπικούς παράγοντες και το αποτέλεσμα είναι σίγουρα εντυπωσιακό.

Πίνακας 4.

ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ			
2010			
Μονάδες	Δωμάτια	Κλίνες	Συμμετοχή %
543	22829	41774	100.00

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στο **νομό Ρεθύμνης**, οι ξενοδοχειακές μονάδες είναι λιγότερες από αυτές των Χανίων (πίνακας 5), αλλά υπάρχουν ξενοδοχεία σε όλες τις κατηγορίες. Η διαφορά είναι σημαντική, με το γειτονικό νομό των Χανίων, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς το γεγονός ότι ο νομός Ρεθύμνης καθυστέρησε να μπει στο «παιχνίδι» του τουρισμού. Ήταν ο τελευταίος νομός που ανέπτυξε τον τουρισμό, σε σχέση με τα Χανιά που θεωρούνταν από παλιά παραδοσιακός τουριστικός προορισμός. Και οι άλλες κατηγορίες, όμως, έχουν μοιρασμένα ποσοστά στα ξενοδοχεία. Μόνο η τελευταία έχει ελάχιστα ξενοδοχεία, κάτι που φυσικά είναι καλό για το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν, αφού αυτή αντιπροσωπεύει την κατώτερη ποιότητα τουριστικών υπηρεσιών.

Πίνακας 5

ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΟΥ			
2010			
Μονάδες	Δωμάτια	Κλίνες	Συμμετοχή %
313	16208	30688	100.00

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τέλος, στο **νομό Λασιθίου**, παρατηρούνται πολλά παράδοξα φαινόμενα. Παρά το γεγονός ότι είναι κατά γενική ομολογία ο πιο παραμελημένος νομός της Κρήτης σε ότι αφορά τις χρηματοδοτήσεις και τα

έργα υποδομής, παρουσιάζει τον υψηλότερο δείκτη αναπτυξιακής δυναμικής σε σχέση με τους υπόλοιπους νομούς της Κρήτης. Όμως, μόλις πριν λίγα χρόνια κάποια έργα υποδομής άρχισαν να γίνονται στο νομό.

Για να μεταβεί κάποιος στη νότια πλευρά του νησιού όπου βρίσκονται οι δύο μεγαλύτερες πόλεις (Ιεράπετρα, Σητεία), μετά την πρωτεύουσα που είναι ο Άγιος Νικόλαος θα πρέπει να διασχίσει ένα άθλιο οδικό δίκτυο και να σπαταλήσει αρκετό από το χρόνο του. Το ίδιο σκηνικό θα συναντήσει και ο απαιτητικός κατά τα άλλα επισκέπτης ο οποίος θα κινηθεί προς τα οκτώ υπερπολυτελή ξενοδοχεία που βρίσκονται στην ίδια περιοχή, αυτή της Ελούντας. Θα πρέπει να διασχίσει ένα πολύ στενό δρόμο μέσα από βουνό για να καταλήξει σε αυτά.

Πάντως, το ξενοδοχειακό δυναμικό του νομού είναι δεύτερο σε ποιοτική κατάταξη μετά το νομό Ηρακλείου. Αν και διαθέτει συνολικά τις λιγότερες κλίνες (πίνακας 6) από τους άλλους νομούς, έχει αρκετά σημαντικό αριθμό πολυτελών ξενοδοχείων. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι γίνονται προσπάθειες για την ανάπτυξη όχι μόνο της ευρύτερης περιοχής του Αγίου Νικολάου, αλλά και των υπολοίπων περιοχών του νομού. Μία από αυτές είναι η υπερμεγέθης ξενοδοχειακή μονάδα που χτίστηκε έξω από την πόλη της Σητείας στη διαδρομή προς το φοινικόδασος του Βαΐ, και η προσπάθεια για την διάσωση και αξιοποίηση του φοινικοδάσους, με την ανάθεση του έργου σε μεγάλη κατασκευαστική εταιρεία.

Πίνακας 6

ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ			
2010			
Μονάδες	Δωμάτια	Κλίνες	Συμμετοχή %
224	12657	24162	100.00

ΠΗΓΗ: ΕΟΤ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Συμπερασματικά θα μπορούσε κανείς να πει ότι ενώ την υποδομή για τουρισμό ανώτερης ποιότητας την έχει και ο νομός Λασιθίου, εξαιτίας της ανυπαρξίας αεροδρομίου και της έλλειψης ικανοποιητικού οδικού δικτύου,

αλλά και της φήμης που θα έπρεπε να έχει και δεν έχει, ο νομός δεν εξαντλεί στο μέγιστο την ξενοδοχειακή δυναμικότητα που έχει.

6.3 Ποσοστά απασχόλησης ανά τομέα

Μελετώντας τα επίσημα στοιχεία που έχουν δημοσιευτεί για ολόκληρη την περιφέρεια Κρήτης όσον αφορά την απασχόληση του ενεργού πληθυσμού της τα έτη 2001 και 2010 (πίνακας 7) διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων του νησιού έχει στραφεί σταθερά προς τον τουρισμό καθώς η τουριστική κίνηση στην Κρήτη είναι πολύ έντονη. Βέβαια αυτό έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των απασχολήσεων στον τομέα της κτηνοτροφίας, γεωργίας που αποτελεί την δεύτερη οικονομική δραστηριότητα των Κρητικών. Χαμηλότερα ποσοστά κατέχει ο δευτερογενής τομέας.

Αναλυτικότερα στον πρωτογενή τομέα απασχολούνταν το 2001 το 24% του ενεργού πληθυσμού της Κρήτης ενώ το 2010 απασχολούνταν μόνο το 23,4%. Ταυτόχρονα στον δευτερογενή τομέα τα ποσοστά απασχόλησης έφταναν το 2001 το 16,4%, ενώ το 2010 έφταναν το 16,1%.

Τέλος, στον τριτογενή τομέα, που αποτελεί και την κυριότερη οικονομική δραστηριότητα της Κρήτης αφού σε αυτόν ανήκει ο τουρισμός και η παροχή υπηρεσιών, απασχολούνταν το 59,6% του ενεργού πληθυσμού του νησιού το 2001, ενώ το 2010 με μια μικρή μείωση και πάλι λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κατάστασης, φτάνει το 55,6%.

Πίνακας 7

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ		
Κατά τα έτη 2001-2010		
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	2001	2010
Πρωτογενής Τομέας	24%	23,4%
Δευτερογενής Τομέας	16,1%	16,1%
Τριτογενής Τομέας	59,6%	55,6%

Περιφέρεια Κρήτης (2010)

Ένα ακόμα «κεφάλαιο» το οποίο θα πρέπει να εξετάσουμε είναι τον αριθμό των μόνιμων εργαζομένων στον τομέα του τουρισμού , αλλά και των αριθμό των απασχολούμενων κατά τα τελευταία έτη. Ειδικότερα θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι όταν αναφερόμαστε σε απασχολούμενους συμπεριλαμβάνουμε στην κατηγορία αυτή τους εποχιακούς εργαζομένους, αυτούς που εργάζονται σε οικογενειακή επιχείρηση χωρίς αμοιβή ή ασφάλεια αλλά και στο έκτατο προσωπικό.

Στη συνέχεια θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο αριθμός των απασχολούμενων και των εργαζομένων σε κάθε κλάδο της τουριστικής δραστηριότητας της Κρήτης από το 2002 που είχε 57.415 απασχολούμενους και 41.929 μισθωτούς στον κλάδο των camping και γενικότερα των τουριστικών επιχειρήσεων παροχής καταλύματος για μικρό χρονικό διάστημα, το 2007 οι απασχολούμενοι φτάνουν τους 71.277 και οι μισθωτοί τους 56.057. Παράλληλα, αύξηση παρουσίασαν οι εργαζόμενοι τα ίδια έτη στον κλάδο των εστιατορίων, μπαρ, καντινών, και catering αφού το 2002 οι απασχολούμενοι ήταν 193.325 και οι μισθωτοί ήταν 85.744 ενώ το 2007 οι αριθμοί αυτοί αυξήθηκαν φτάνοντας τους 226.841 και 101.574 αντίστοιχα.

Βέβαια την ίδια πορεία ακολουθεί και κλάδος των ξενοδοχείων αφού το 2002 το αριθμός των ατόμων που είχαν ως μόνιμη απασχόληση τον κλάδο αυτό ήταν 127.673 το 2002 και 157.631 το 2007. Τέλος πολύ μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των απασχολούμενων στα ξενοδοχεία αφού το 2002 είναι 250.740 και το 2007 φτάνουν του 298.118²⁸.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε για ακόμα μία φορά την μεγάλη «κλίση» των Κρητικών στον τομέα του τουρισμού και των υπηρεσιών, γεγονός που αποδυναμώνει τους άλλους τομείς.

28 Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από την **Ε.Σ.Υ.Ε.**- ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ

Αρχικά, ο όρος εκσυγχρονισμός, όπως και οι περισσότεροι όροι στις κοινωνικές επιστήμες, σύμφωνα με τον κ. Μουζέλη, είναι πολυσημικός²⁹. Έτσι λοιπόν, παίρνει διάφορες σημασίες ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί, ανάλογα με τις διαμάχες ή με τους προβληματισμούς στους οποίους εντάσσεται.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφερόμαστε στον εκσυγχρονισμό μιας ολόκληρης κοινωνίας με έντονη τουριστική δραστηριότητα, εξετάζοντας το φαινόμενο αυτό από την κοινωνική πλευρά του.

Ειδικότερα πολλές μελέτες αναφέρουν ότι σε μία κοινωνία υπάρχουν πολλές θετικές πτυχές από την αλληλεπίδραση των τουριστών και των κατοίκων. Παράλληλα ο τουρισμός είναι ένας σημαντικός παράγοντα για τη βελτίωση της διεθνούς κατανόησης μεταξύ των τουριστών και του ντόπιου πληθυσμού, καθώς η συναναστροφή τους με τουρίστες απ' όλο τον κόσμο αποτελεί μια πολύτιμη εκπαιδευτική εμπειρία και ότι ο τουρισμός συμβάλλει στη διεθνή ειρήνη και κατανόηση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι συμβάλλει ο τουρισμός στην ανάπτυξη της κατανόησης μεταξύ των ανθρώπων και στην καλυτέρευση των προτύπων διαβίωσης καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη οικονομική δύναμη. Επιπλέον ο τουρισμός βοηθάει στη δημιουργία ενός αισθήματος εθνικής ταυτότητας, σε περιπτώσεις που οι τουρίστες έρχονται σε επαφή με τους τοπικούς τρόπους ζωής και μαθαίνουν κάτι από τη γλώσσα του μέρους που επισκέπτονται, κάνοντας κινήσεις που αυξάνουν τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ του τουρίστα και του ντόπιου πληθυσμού.

Σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να προκύψουν παρεξηγήσεις και συγκρούσεις μεταξύ της ντόπιας κοινωνίας και των τουριστών που να

²⁹ Μουζέλης Νίκος : «Η έννοια του εκσυγχρονισμού στις κοινωνικές επιστήμες», εισήγηση στο συνέδριο με θέμα «Παράδοση και εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα του 21 αιώνα», Ιανουάριος 2006

οφείλονται κυρίως σε διαφορές στις γλωσσικές και θρησκευτικές αξίες, αλλά και στα διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς και συνηθειών.

Επιπρόσθετα, τουριστική βιομηχανία έχει πάρει έπαινο για τη δυνατότητα δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, γεγονός που συμβάλλει σε μια θεαματική δημογραφική αναγέννηση λόγω της συγκράτησης του πληθυσμού της υπαίθρου και των νησιωτικών περιοχών στον τόπο που γεννήθηκαν, αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της μετανάστευσης και της αστικοποίησης

Πολύ σημαντικό είναι επίσης το γεγονός, ότι στην Κρήτη αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα, η τουριστική ανάπτυξη δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας για τους κατοίκους, κι έτσι μειώθηκε σημαντικά το ποσοστό μετανάστευσης της νέας γενιάς για αναζήτηση εργασίας.

Αντίθετα βέβαια, οι νέες ευκαιρίες απασχόλησης που δημιουργούνται χρόνο με τον χρόνο στον τουριστικό κλάδο, είναι δυνατόν να οδηγήσουν στη διαστρέβλωση των υπάρχοντων κοινωνικών και δημογραφικών δομών μιας περιοχής, καθώς η γοητεία που πολλές φορές προσφέρει η απασχόληση στον τουρισμό προσελκύει διάφορα άτομα, συνήθως νεότερης ηλικίας, τα οποία συχνά εγκαταλείπουν τις αγροτικές περιοχές με σκοπό να μεταναστεύσουν στα τουριστικά θέρετρα.

Στην Κρήτη αξιοσημείωτο είναι ότι πολλές οικογένειες έχουν στραφεί προς τον αγροτουρισμό ενισχύοντας έτσι τα χωριά. Στη συνέχεια θα πρέπει να πούμε ότι η απασχόληση των νέων στον τουρισμό έχει αφαιρέσει την ισχύ από τα παραδοσιακά γηραιότερα μέλη της οικογένειας, διαταράσσοντας την πολιτική δομή και τη θέση των ατόμων στην κοινωνία.

Παράλληλα μέσω των νέων ευκαιριών απασχόλησης είναι δυνατή και η οικονομική αυτονομία πολλών γυναικών, που καταφέρνουν να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους και τον έλεγχο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

Ένα ακόμα αρνητικό στοιχείο μετασχηματισμού της κοινωνίας λόγω του τουρισμού είναι, ότι, ο μεγάλος αριθμός τουριστών οδηγεί στην εμπορευματοποίηση των ανθρωπίνων σχέσεων, με αποτέλεσμα ο τουρισμός να κατηγορείται για διάβρωση της φιλοξενίας και της φιλικότητας των ντόπιων, σε πολλές περιοχές, κυρίως εκτός Ελλάδας. Εξαιτίας του ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ της καταναλωτικής δύναμης των τουριστών και του ντόπιου

πληθυσμού, οι ντόπιοι κάτοικοι δεν έχουν πάντοτε την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν πολλά από τα αγαθά που καταναλώνουν οι τουρίστες.

Ο μαζικός τουρισμός είναι μια δύναμη που καταστρέφει όχι μόνο τις πολιτιστικές αξίες αλλά και τις κοινωνικές συνήθειες καθώς πολλοί νέοι πείθονται και παρασύρονται σε συμπεριφορές παρόμοιες με αυτές των τουριστών. Όλα αυτά επιφέρουν την παγκοσμιοποίηση σε διάφορους κάθε φορά τομείς.

Βέβαια όπως δηλώνουν πολλοί κοινωνιολόγοι, είναι αρκετά δύσκολο να μελετηθεί η επίδραση του τουρισμού στη ζωή των ντόπιων κατοίκων, αφού υπάρχουν διάφορες άλλες δυνάμεις κοινωνικής αλλαγής, όπως τα μαζικά μέσα διαφήμισης και επικοινωνίας, που έχουν σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στη ζωή των κατοίκων³⁰.

7.1 Γυναικεία επιχειρηματικότητα και τουρισμός

Ο τουρισμός γενικότερα όπως έχει προαναφερθεί έχει συμβάλει ώστε πολλές κοινωνίες να μετασχηματιστούν από παραδοσιακές, σε ποιο εκσυγχρονισμένες. Έτσι λοιπόν, επέδρασε και στην αλλαγή του παραδοσιακού χαρακτήρα της Κρήτης και συνέβαλε να εισαχθεί το νησί σε ποιο εκσυγχρονιστικές μορφές κοινωνικού βίου.

Ένα από τα σημαντικότερα στάδια εκσυγχρονισμού ήταν η γυναικεία επιχειρηματικότητα. Αν ανατρέξουμε στην ιστορία θα δούμε ότι αρκετούς αιώνες πριν η επιχειρηματικότητα ήταν ταυτισμένη με τη μορφή του άνδρα επιχειρηματία, καθώς θεωρούνταν ότι από τη φύση του το αρσενικό γένος ήταν ποιο ανταγωνιστικό, ποιο εργατικό αλλά ταυτόχρονα μπορούσε και να εμπορεύεται στην αγορά με άξονα το μεγαλύτερο κέρδος με το μικρότερο κόστος.

Ειδικότερα, στον τουρισμό η συμμετοχή της οικογένειας ή του νοικοκυριού, αν δεν ήταν άμεση, αλλά υπόβοσκε και προσδιόριζε την υφή

³⁰ Ανδριώτης Κ. (2005), «Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός», Αθήνα: Σταμούλης

των σχέσεων που δημιουργούνταν και προσδιορίζονταν ως επιχειρηματικές. Ταυτόχρονα οι γυναίκες ως συμβοηθούντα μέλη στην οικογενειακή επιχείρηση δεν θεωρούνταν ότι προωθούσαν τα οικονομικά τους συμφέροντα αλλά ότι υπηρετούσαν τις ανάγκες του νοικοκυριού.

Η τουριστική ανάπτυξη στην συνέχεια, μέσω των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων, βοήθησε τα νοικοκυριά να μπουν στην τουριστική, επιχειρηματική αγορά. Έτσι ξεκίνησε και ο καταμερισμός των εργασιών μεταξύ των δύο συζύγων, μπαίνοντας στο «παιχνίδι» και οι γυναίκες. Όταν αναφερόμαστε λοιπόν σε γυναικεία επιχειρηματικότητα, αναφερόμαστε πλέον σε οικογενειακές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, καθώς και μικρές μονάδες ενοικιαζόμενων δωματίων που τις λειτουργούν γυναίκες.

Οι οικογενειακές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις της Κρήτης είναι επιχειρήσεις που παρουσιάζουν μεταξύ τους σημαντικές διαφοροποιήσεις. Οι διαφοροποιήσεις αυτές εντοπίζονται κυρίως στον τρόπο που τις λειτουργούν οι οικογένειες, στα κεφάλαια που διαχειρίζονται και στα επενδυτικά τους σχέδια. Παράλληλα σε αυτές τις επιχειρήσεις, συμμετέχουν όλα τα μέλη της οικογένειας κατά κανόνα, δηλαδή εκτός από τις γυναίκες αναμειγνύονται και οι σύζυγοι αλλά και τα ενήλικα παιδιά της οικογένειας.

Επιπροσθέτως οι κατηγορίες των γυναικών στην Κρήτη, που δραστηριοποιούνται στον τομέα των οικογενειακών επιχειρήσεων ποικίλει, καθώς μπορεί να είναι γυναίκες ηλικίας 20 έως και 70 ετών συνήθως, με διαφορετική επιχειρηματική εμπειρία, η οποία εξαρτάται από τα χρόνια τα οποία ασχολούνται στο ξενοδοχείο ή στα ενοικιαζόμενα δωμάτια. Κάποιες γυναίκες διαφοροποιούνται από κάποιες άλλες ανάλογα με το αν κατάγονται από κάποιο χωριό ή από πόλη της Κρήτης. Ακόμα διαφέρουν ως προς το μορφωτικό τους επίπεδο, τα εισοδήματα και τις καταναλωτικές συνήθειες τους. Τέλος, με βάση όλα τα προηγούμενα αποδεικνύονται διαφορετικές οι επιθυμίες και οι προσδοκίες τους από την επιχείρησή τους.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, οι γυναίκες μέσα στις οικογενειακές επιχειρήσεις, τα ξενοδοχεία, με τους συζύγους, αλλά συνήθως χωρίς αυτούς, με τις κόρες ή και τους γιούς τους, δουλεύουν εντατικά για περίπου έξι μήνες τον χρόνο (ο τουριστική περίοδος στην Κρήτη ξεκινάει συνήθως από Απρίλιο έως Οκτώβριο), και συμμετέχουν σε πολλές θέσεις μέσα στην επιχείρηση. Συνήθως, όμως τα αρσενικά μέλη της οικογένειας δραστηριοποιούνται στην

επιχείρηση ελάχιστα ή και καθόλου πολλές φορές καθώς διατηρούν συνήθως κι άλλες επαγγελματικές ασχολίες.

Ένα πολύ συνηθισμένο φαινόμενο που συναντάει κανείς όταν βρεθεί συνήθως σε μικρό επαρχιακό ξενοδοχείο της Κρήτης είναι ότι μέσα σε αυτό οι γυναίκες κρατούν τη ρεσεψιόν (αφίξεις- αναχωρήσεις), ετοιμάζουν οι βοηθούν στο πρωινό, στο μπαρ του ξενοδοχείου, επιβλέπουν τις εργασίες των υπαλλήλων και τους βοηθούν όταν υπάρχει ανάγκη. Βέβαια αφιερώνουν και πολύ χρόνο στη συναναστροφή με τους τουρίστες – πελάτες. Ταυτόχρονα μέσα στο ξενοδοχείο φροντίζουν τα παιδιά τους και πολλές φορές μαγειρεύουν για την οικογένεια τους. Ακόμα, μέσα στον ίδιο χώρο εντός αλλά και εκτός της τουριστικής περιόδου διοργανώνουν οικογενειακές γιορτές και βλέπουν φίλους και συγγενείς και πολλές φορές επίσης συμμετέχουν και οι τουρίστες γνωρίζοντας έτσι καλύτερα την κρητική φιλοξενία.

7.2 Αλλαγές στο περιβάλλον

Η ανάπτυξη οποιασδήποτε ανθρώπινης δραστηριότητας έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον και ο τουρισμός συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην ποιοτική υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Αν και έχει παρατηρηθεί διεθνώς μια στροφή στην προστασία του περιβάλλοντος και κάθε χώρα έχει λάβει τα μέτρα της για την προώθηση της αειφορίας και των αρχών της όχι μόνο στο τουρισμό αλλά και στην καθημερινότητα των πολιτών.

Στη Κρήτη η ανάπτυξη του τουρισμού ξεκίνησε χωρίς κάποιον σχεδιασμό για την προστασία του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα σήμερα τα προβλήματα που έχουν προκληθεί στο περιβάλλον να είναι ανέφικτο να διορθωθούν. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες για την προστασία του περιβάλλοντος με διάφορα προγράμματα ώστε να επιτύχουν, την αύξηση της γνώσης, της ευαισθητοποίησης και των δραστηριοτήτων συντήρησης και προστασίας της φύσης από τους επισκέπτες και την τοπική κοινωνία, χωρίς τα αποτελέσματα να είναι εμφανή.

Η ανεξέλικτη εντατική χρήση νερού και εδάφους από τουριστικές και αναψυχής εγκαταστάσεις έχει οδηγήσει αρκετές περιοχές στη Κρήτη χωρίς νερό και στην απώλεια ή υποβάθμιση κρίσιμων βιότοπων, οικοσυστημάτων

και άλλων φυσικών περιοχών. Τα καυσαέρια από τα μέσα μεταφοράς δημόσιας και ιδιωτικής χρήσης, όπως τα λεωφορεία, τα αυτοκίνητα και οι μοτοσικλέτες μπορούν να προκαλέσουν ατμοσφαιρική ρύπανση και να προκαλέσουν καταστροφή στα ιστορικά μνημεία, στη χλωρίδα και στην πανίδα³¹. Αν και γίνονται προσπάθειες για την προστασία ευαίσθητων περιοχών όπως το Βάι, που αποτελεί ένα από τα κύρια τουριστικά αξιοθέατα της Κρήτης αφού είναι το μοναδικό φυσικό φοινικόδασος που υπάρχει σήμερα στη Ευρώπη και προστατεύεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ελληνικό κράτος μέσω διεθνών συμβάσεων³².

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις τουρισμού εντοπίζονται επίσης και στην εκπομπή αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου και σε κλιματολογικές αλλαγές. Παρόλο που ο τουρισμός δεν αποτελεί το μοναδικό τομέα που συμβάλει σε κλιματολογικές αλλαγές, η αύξηση της θερμοκρασίας, η άνοδος της στάθμης της θάλασσας και η όξυνση των ακραίων καιρικών φαινομένων ενδέχεται να επηρεάσουν τον τουρισμό περισσότερο από κάθε άλλο παραγωγικό τομέα και να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στις προτιμήσεις των τουριστών, αλλάζοντας το σκηνικό σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς³³. Επίσης παρατηρείται η υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας πολλών περιοχών και οικοσυστημάτων όπως για παράδειγμα το Φαράγγι της Σαμαριάς, όπου το καλοκαίρι ο αριθμός των τουριστικών φτάνει τους χιλιάδες με αποτέλεσμα να επιβαρύνεται η περιοχή και η ικανοποίηση των επισκεπτών που έρχονται από εκατοντάδες σημεία του κόσμου για να ζήσουν την εμπειρία να μειώνεται.

Παράλληλα, παρατηρείται μια μείωση της γεωργικής γης, κάτω κυρίως από τις ασφυκτικές πιέσεις του τουρισμού και της συνεπακόλουθης ανάγκης για κατασκευή της «απαιτουμένης» υποδομής.

Η κατάχρηση των φυσικών πόρων από την τουριστική ανάπτυξη μπορεί να μεταβάλει και να καταστρέψει την οικολογική ισορροπία μιας περιοχής καθώς για πρώτη φορά στη ιστορία της ανθρωπότητας οι αναπτυξιακές δραστηριότητες έχουν αγγίξει περιβαλλοντικά και κοινωνικά

³¹ Κοκκώσης Χ.- Τσάρτας Π. (2001) Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. Κριτική.

³² Ανδριώτης Κ. (2008) Αειφορία και Εναλλακτικός τουρισμός. Σταμούλης, Αθήνα.

³³ Ο,π.

όρια με σοβαρές επιπτώσεις στη φύση και στη κοινωνία, οι όποιες εξαπλώνονται ξεπερνώντας τα σύνορα και τις γενιές³⁴.

Ο τουρισμός αν και μπορεί να συμβάλλει στην προστασία και αναβάθμιση των φυσικών πόρων μιας περιοχής, όταν γίνεται σωστός σχεδιασμός, συχνά όμως παρατηρείται το αντίθετο- το αποτέλεσμα να είναι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

Μια από τις σοβαρότερες επιπτώσεις του τουρισμού οφείλεται στις μετακινήσεις, ιδιαίτερα τις αεροπορικές. Τα αεροπορικά ταξίδια συμβάλλουν στην ατμοσφαιρική ρύπανση πολύ περισσότερο από αυτές που γίνονται με λεωφορείο ή με τρένο. Οι εκπομπές CO₂ που παράγονται άμεσα από τον τομέα του τουρισμού σήμερα αποτελούν το 5% των συνολικών παγκόσμιων εκπομπών. Τέλος, το ποσό εκπομπών που παράγονται από τον τουρισμό είναι μεγαλύτερο από τις εκπομπές που παράγονται από δισεκατομμύρια ανθρώπων όσο ζουν και εργάζονται για ένα έτος στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες ή στις νέες αναπτυσσόμενες οικονομίες.

Οι άνθρωποι μετακινούνται όλο και περισσότερο: όλο και αυξανόμενοι αριθμοί ταξιδιών γίνονται σε πιο μακρινές περιοχές με γρηγορότερα μέσα συγκοινωνίας, ενώ η παραμονή τους είναι για πιο σύντομο χρόνο ή είναι ακόμη και ημερήσιες παραμονές.

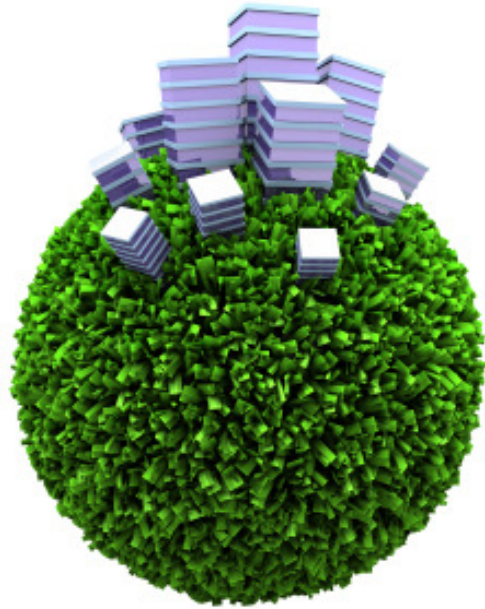
Ο αντίκτυπος της κλιματικής αλλαγής θα είναι η αυξανόμενη εμφάνιση ακραίων καιρικών φαινομένων, καυσώνων και ξηρασιών, εξαφάνιση ειδών, αύξηση της στάθμης της θάλασσας και η μείωση των περιοχών με επαρκή κάλυψη χιονιού. Ειδικά η Μεσόγειος έχει προσδιοριστεί ως ένα από τα σημαντικότερα "καυτά σημεία" ("hot spots").

Ένα ακόμα σοβαρό ζήτημα είναι η **εξάντληση των πόρων**. Καθώς τα ξενοδοχεία καταναλώνουν ένα τεράστιο μέρος προϊόντων και πόρων, οι πηγές ενέργειας ακριβαίνουν και συνεχώς μειώνονται ενώ η έλλειψη νερού βαραίνει όλο και περισσότερες περιοχές. Δεδομένου ότι οι διακοπές γίνονται συχνά σε θερμές περιοχές, ο τουρισμός μπορεί περαιτέρω να επιδεινώσει τα προβλήματα λειψυδρίας και ερημοποίησης.

Απάντηση για τα προβλήματα αυτά ήρθε να δώσει, όπως έχει ήδη προαναφερθεί ένα άλλο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης, βασιζόμενο στις

³⁴ Φλογαίτη Ε.(2005) Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία. Ελληνική Γραμματεία Α.Ε.

αρχές της αειφόρου ανάπτυξης και αντιτιθέμενο του μαζικού , ο βιώσιμος τουρισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Ο Πολιτισμός ως έννοια συμπεριλαμβάνει ένα ευρύτερο σύνολο στοιχείων, όπως είναι η πολιτιστική κληρονομιά, η θρησκεία, τα παραδοσιακά επαγγέλματα και ασχολίες αλλά και οι παραδοσιακές γιορτές. Μέσα στα πλαίσια του προσδιορισμού των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης στον πολιτισμό των κοινοτήτων υποδοχής, αναφορά γίνεται για τα φαινόμενα εμπορευματοποίησης της τοπικής παράδοσης, για αλλοίωση της αυθεντικότητας και τέλος για την δημιουργία πολιτισμικών στερεοτύπων.

Αποτέλεσμα είναι η σύνδεση των κοινοτήτων υποδοχής με συγκεκριμένα πολιτισμικά στερεότυπα τα οποία υποβαθμίζουν κάποιες φορές την πολιτιστική παράδοση της Κρήτης.

Παράλληλα όμως η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να αξιοποιηθεί ως μέσο προώθησης, αναβίωσης και διατήρησης συγκεκριμένων παραδοσιακών στοιχείων των κοινοτήτων υποδοχής. Αντίστοιχα, όλα τα στοιχεία που συνθέτουν τον πολιτισμό του νησιού αποτελούν σημαντικό πόλο έλξης χιλιάδων επισκεπτών.

Επίσης πολύ σημαντική είναι η διατήρηση της αυθεντικότητας καθώς και η ανάδειξη και προβολή των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων της κρητικής υποδοχής και φιλοξενίας, ούτως ώστε να βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα κάθε φορά η τουριστική κίνηση του νησιού, χωρίς να επιδέχεται αυτό τις επιρροές-αλλαγές από τους επισκέπτες του.

Τέλος, αξιοσημείωτο θα ήταν να αναφερθούν κάποιους από τους σημαντικότερους πολιτισμικούς μετασχηματισμούς που έχει επιφέρει στην Κρήτη ο τουρισμός κυρίως στη θέση των γυναικών και τις αντιλήψεις που υπήρχαν, αλλά και ότι έχει να κάνει με τη «συνάντηση» των Κρητικών με τους τουρίστες.

8.1 Ο ρόλος της γυναίκας αγρότισσας παλαιότερα

Αναζητώντας κανείς τους χαρακτήρες εκείνους στην ελληνική αγροτική περιφέρεια που προσέδιδαν σε αυτήν την ιδιαιτερότητά της, διαπιστώνει

κανείς μια σειρά προβλημάτων που έχουν να κάνουν τόσο με το νομικό καθεστώς, όσο και ιδιαίτερα με την πολιτική ανάπτυξης. Ιδιαίτερα, ο πολυτεμαχισμός του γεωργικού κλήρου, η κατάτμηση της γεωργικής εκμετάλλευσης, ο χαμηλός βαθμός σύνδεσης των επιμέρους τομέων οικονομικής δραστηριότητας σε τοπικό επίπεδο, που κατ'ανάγκη οδηγούσε στη διαπίστωση της μη ισχυρής τοπικής αγοράς, ο χαμηλός βαθμός εκσυγχρονισμού της γεωργίας, ο χαμηλός βαθμός εξειδίκευσης και μόρφωσης-εκπαίδευσης, αποτελούσαν ορισμένα μόνο από τα προβλήματα διαρθρωτικής φύσης που χαρακτήριζαν τη μειονεκτική αγροτική περιφέρεια. Ιδιαίτερα στο θέμα της απασχόλησης υπήρχαν τα προβλήματα ανεργίας, υποαπασχόλησης και ιδιαίτερα εκείνης που αποδίδονταν στην εποχικότητα της γεωργικής απασχόλησης.

Η γυναίκα κάθε χωριού της Κρήτης μέχρι κάποιες δεκαετίες πριν, ήταν εκείνη που περιόριζε τον ορίζοντα της στο στενό χώρο του νοικοκυριού της, έχοντας μια σχέση πλήρους εξάρτησης από τον αρχηγό της οικογένειας, δηλαδή τον πατέρα ή τον αδερφό της όσο ήταν ελεύθερη και τον σύζυγο της μετά τον γάμο. Γενικότερα υπήρχε η αντίληψη ότι κάθε κορίτσι από μικρή ηλικία θα έπρεπε να βοηθάει την οικογένεια δουλεύοντας σκληρά και εξασφαλίζοντας την προίκα της για το μέλλον. Σε περίπτωση λοιπόν, που δεν είχε τη δυνατότητα να σπουδάσει, είτε λόγω οικονομικών, είτε λόγω μαθησιακών δυσκολιών, θα έπρεπε να παντρευτεί με κάποιον που θα ήθελε ο πατέρας της (προξενιό). Στη συνέχεια, μετά τον γάμο θα έπρεπε να αφοσιωθεί στο νοικοκυριό, «υπακούοντας» τον σύζυγο-αρχηγό του σπιτιού πλέον, βοηθώντας τον σε κάθε είδους εργασία.

Ωστόσο, η γυναίκα στην Κρήτη, αλλά και σε κάθε αγροτική περιοχή της Ελλάδας, αντιμετώπιζε, όσον αφορά το θέμα «απασχόληση» ένα πρόσθετο πρόβλημα. Ειδικότερα, μιλάμε για την γυναίκα εκείνη που όπως είπαμε είχε τη φροντίδα του νοικοκυριού και παράλληλα τη φροντίδα των μικρών παιδιών.

Αυτή η γυναίκα άνηκε στην κατηγορία των ατόμων εκείνων που οι οικονομική θεωρία αποκαλούσε «αποθαρρημένους εργάτες»³⁵.

³⁵ Δροσοπούλου Σόνια (1989), «Αγροτό – Τουριστικοί συνεταιρισμοί», Interbooks, Αθήνα

Σύμφωνα με την ιστορία, ο ρόλος των γυναικών της υπαίθρου επικεντρωνόταν και συνδύαζε την οικιακή και έξω-οικιακή απασχόληση. Η οικιακή απασχόληση των γυναικών της υπαίθρου αφορούσε στην εργασία εντός του σπιτιού, την ανατροφή των παιδιών, την φροντίδα του σπιτιού, κ.α., ενώ παράλληλα, η έξω-οικιακή απασχόληση αφορούσε στην εργασία εκτός σπιτιού, τις περισσότερες φορές στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις της οικογένειας, άλλοτε υπό την καθοδήγηση του πατέρα-αρχηγού, και άλλοτε υπό την καθοδήγηση του συζύγου-αρχηγού της γεωργικής εκμετάλλευσης. Έως τότε η απασχόλησή τους παρέμενε αφανής, αποτελούσαν απλώς συμβοηθούντα μέλη της οικογενειακής αγροτικής εκμετάλλευσης. Παρά την μη αναγνώριση επισήμως έως τότε του ρόλου τους, αυτός ήταν σημαντικότατος, δεδομένου ότι συνέβαλαν ουσιαστικά στην οικονομική ενίσχυση της οικογένειας, πέρα όμως από κάθε πλαίσιο εργασιακών δικαιωμάτων και εργοδοτικών υποχρεώσεων.

Η εργασία των γυναικών της υπαίθρου ήταν αφανής, μη μετρήσιμη και μη ασφαλισμένη, σε αντίθεση με αυτή των ανδρών γενικότερα, αλλά και την αντίστοιχη εργασία των γυναικών των αστικών κέντρων, οι οποίες τύχαιναν άλλης αντιμετώπισης, τόσο από το οικογενειακό, όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκαν. Ταυτόχρονα η εργασία των γυναικών των αστικών κέντρων περιελάμβανε και αυτή με την σειρά της την οικιακή και έξω-οικιακή απασχόλησή τους, με μόνη διαφορά την φύση και το αντικείμενο της εργασίας εκτός της οικίας, του επαγγέλματος δηλαδή. Η απασχόληση αυτή εκτός του σπιτιού των γυναικών των αστικών κέντρων τύχαινε αναγνώρισης τόσο από το οικογενειακό όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκαν, και αυτό αποδεικνύεται από το ότι η απασχόληση αυτή καλείται «επάγγελμα» και είναι στο μέγιστο βαθμό της ορατή, μετρήσιμη, αμειβόμενη και ασφαλισμένη.

Αντίθετα, η απασχόληση των γυναικών της υπαίθρου εκτός της οικίας δεν τύχαινε της ίδιας αναγνώρισης ούτε από το οικογενειακό ούτε από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκαν. Οι γυναίκες της υπαίθρου, οι γυναίκες που απασχολούνταν στον αγροτικό τομέα παραγωγής, στην γεωργία δεν είχαν αναγνωρισμένη ταυτότητα ως αγρότισσες, δεν θεωρείτο ότι ασκούσαν επάγγελμα, αφού δεν «επαγγελματοποιούνταν», αντίθετα «νοικοκυροποιούνταν».

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα και ταυτόχρονα συνιστούσε αιτία για τον αποκλεισμό των γυναικών της υπαίθρου από την απόκτηση μιας επαγγελματικής ταυτότητας. Έτσι η «μη αναγνώριση αυτή του ρόλου των γυναικών της υπαίθρου, ο οποίος περιελάμβανε και κοινωνικά και οικονομικά οφέλη τόσο για την ίδια την οικογένεια, όσο και για την αγροτική κοινωνία στην οποία εντασσόταν, σε συνδυασμό με σειρά άλλων περιοριστικών αξιών και κανόνων συμπεριφοράς που συντηρούνται, καλλιεργούνται και κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά, οδήγησε σε περιθωριοποίηση της γυναικείας συνεισφοράς στην οικογένεια και στην κοινωνία και τις περισσότερες φορές, σύμφωνα με κοινωνιολόγους του αγροτικού χώρου, στην εξουδετέρωση τους ως ενεργά συμμετέχοντα άτομα στην αγροτική κοινωνία και οικονομία και στον αυτό-αποκλεισμό τους».

Επιπρόσθετα η θέση της γυναίκας στο γεωργικό επάγγελμα και μέσα από το ρόλο της ως μητέρας, επηρεάζει τη στάση των νεοτέρων γενιών απέναντι σε αυτό. Η απόρριψη λοιπόν του γεωργικού επαγγέλματος είναι φαινόμενο συχνότερο εκδηλούμενο μεταξύ των κοριτσιών παρά των αγοριών ιδιαίτερα της Κρήτης, στοιχείο που κάνει ποιο δύσκολο το πρόβλημα της διαδοχής του αγροτικού επαγγέλματος.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, λόγω της τάσης που υπήρχε για απόρριψη της αγροτικής ζωής, η πλειοψηφία των γυναικών-μητέρων που συμμετείχαν στην ανάληψη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων παραγεωργικού χαρακτήρα στα πλαίσια του αγροτικού νοικοκυριού, ήταν μέλη γυναικείων συνεταιρισμών αλλά δεν θεωρούσαν τις ασχολίες αυτές ικανοποιητικές για τις κόρες τους. Αντιθέτως, τις προέτρεπαν να σπουδάσουν και να αναζητήσουν εξωγεωργική απασχόληση ενώ, ελάχιστες θα προτιμούσαν ως σύζυγο για την κόρη τους έναν αγρότη.

Θα πρέπει να πούμε ότι το αγροτικό επάγγελμα στην Ελλάδα γενικότερα ήταν και είναι ακόμα σχετικά απαξιωμένο. Όσον αφορά τις γυναίκες υπάρχουν ακόμη περισσότεροι λόγοι που τις απωθούν από το να μην θέλουν να δραστηριοποιηθούν στο συγκεκριμένο επάγγελμα. Αφενός υπάρχουν κοινωνικοί λόγοι που τις αποτρέπουν από το να ασχοληθούν με τη γεωργία, καθώς επιθυμούν να καταξιωθούν σε περισσότερο κοινωνικώς αποδεκτά επαγγέλματα.

«Ακόμη, οικονομικοί λόγοι σε συνδυασμό με τη γενικότερη κρίση των γεωργικών αγορών τα τελευταία χρόνια, δεν δημιουργούν ισχυρά κίνητρα προκειμένου να δραστηριοποιηθούν οι γυναίκες στο αγροτικό επάγγελμα»³⁶.

8.2 Ο ρόλος της γυναίκας αγρότισσας στην σημερινή κοινωνία

Στις μέρες μας στην Κρήτη έχουν ξεπεραστεί όλες οι προκαταλήψεις όσον αφορά τη θέση των γυναικών. Παράλληλα ένα πολύ σημαντικό για την αλλαγή της θέσης των γυναικών στη σύγχρονη Κρήτη είναι η κατάργηση της προίκας αλλά και των προξενιών. Τα νέα κορίτσια πλέον τελειώνουν το σχολείο, σπουδάζουν και τέλος καταρτίζονται επαγγελματικά, είτε μένοντας στην επαρχία, είτε πηγαίνοντας στα αστικά κέντρα και τέλος επιλέγουν εκείνα τον σύντροφο τους.

Η γυναίκα της υπαίθρου λοιπόν διαπιστώνει πλέον ότι είναι εξίσου ή και περισσότερο ικανή να πάρει ενεργό μέρος σε αυτή, να αγωνιστεί με ίσους όρους, να συμβάλλει ισότιμα με τον άντρα της και με μια σχέση συντροφικότητας και όχι κατωτερότητας στην ευημερία, κατ' αρχήν της ίδιας της οικογένειας και κατ' επέκταση του τόπου της.

³⁶ Ζάβαλη Μαρία (2007), «Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί, Η συμβολή στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, Προβλήματα και πολιτικές εξυγίανσης».

Έτσι πολύ σημαντικός ήταν ο καθορισμός της ισότητας για τον προσανατολισμό των γυναικών της υπαίθρου προς την ενασχόλησή τους με εξωγεωργικές δραστηριότητες, με κύρια αυτή της ενασχόλησης στον αγροτουρισμό, οι οποίες εκδηλώνονται είτε με την συμμετοχή τους σε γυναικείους συνεταιρισμούς είτε σε ατομικές επιχειρήσεις.

Οι γυναίκες της υπαίθρου δίσταζαν να αναλάβουν οποιαδήποτε πρωτοβουλία επαγγελματικής δραστηριοποίησης πέρα από τα γνωστά και καθιερωμένα όρια της αγροτικής κοινωνίας, αφού στην καθημερινότητά τους είχαν να αντιμετωπίσουν την κοινωνική κριτική και δυσπιστία από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Το γεγονός αυτό ώθησε στην προτροπή των γυναικών της υπαίθρου προς την δραστηριοποίηση τους στον αγροτουρισμό μέσω των συνεταιρισμών, όπου τα μέλη, ενωμένα και συσπειρωμένα γύρω από έναν κοινό στόχο και σκοπό, μπορούν να επιτύχουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, περισσότερο από ότι θα συνέβαινε στις περιπτώσεις των ατομικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Παράλληλα, η Γενική Γραμματεία Ισότητας πέρα από το ώθησε τις γυναίκες της υπαίθρου προς τη δραστηριοποίηση τους σε αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, αλλά συνέβαλε σημαντικά και στην ίδρυση και εξάπλωση των γυναικείων αυτών συνεταιρισμών, παρέχοντας την δυνατότητα νομικής ενημέρωσης των γυναικών μελών, αλλά και κατά την λειτουργία τους, συμμετείχε στη διαμόρφωση προγραμμάτων, επαγγελματικής κατάρτισης, επιμόρφωσης και επιδότησης αυτών σε συνεργασία με διάφορους τοπικούς φορείς.

Σταδιακά λοιπόν άρχισε να αλλάζει η θέση των γυναικών της υπαίθρου μέσα στην οικογένεια και την τοπική κοινωνία, άρχισαν να αποκτούν όλο και μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και ικανοποίηση για τις υπηρεσίες που προσφέρουν, αισθάνονται ικανές και για άλλες εργασίες, έξω από τα στενά πλαίσια της οικογενειακής επιχείρησης και εκμετάλλευσης, ο ρόλος τους διευρύνεται και αναπτύσσουν επιχειρηματικότητα, αποκτούν μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία και κοινωνική καταξίωση.

Οι γυναίκες της υπαίθρου συνδυάζουν απόλυτα τα στοιχεία αυτά καθώς αποτελούν μέλη κοινωνιών και περιοχών που κινδυνεύουν από την πληθυσμιακή εγκατάλειψη και ερήμωση και παράλληλα είναι τα αφανή πρόσωπα του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, τα οποία

δραστηριοποιούνται στην οικογένεια και στην γεωργική εκμετάλλευσή της, χωρίς όμως η δραστηριοποίηση αυτή να αναγνωρίζεται από το ίδιο το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν, τουλάχιστον όσο τους αναλογεί.

Παράλληλα με την ενδογενή ανάπτυξη προωθούνται πρωτοβουλίες που κινητοποιούν και αναδεικνύουν τις τοπικές πηγές πλούτου, όπως η διατήρηση, αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς κάθε τόπου και που υποστηρίζουν την ετερογένεια των αγροτικών περιοχών στις οποίες ανήκουν. Οι γυναίκες από την φύση τους έχουν εκείνες τις ιδιαίτερες ικανότητες να υποστηρίξουν τέτοιες πρωτοβουλίες αφού θεωρούνται φορείς της αυθεντικότητας και συνεπώς βρίσκονται πιο κοντά στην φύση και τις τοπικές παραδόσεις και οι οποίες εντέλει τις καθιστούν θεματοφύλακες της παράδοσης της χώρας.

Τα τελευταία χρόνια λοιπόν προωθείται η απασχόληση και δραστηριοποίηση των γυναικών της υπαίθρου, δημιουργώντας τις βάσεις για την ανάπτυξη νέων μορφών απασχόλησης, σε πεδία που “επαγγελματοποιούν” τώρα πια, πρώην άτυπες μορφές απασχόλησης των γυναικών της υπαίθρου, αναδεικνύουν νέους ρόλους με την ανάληψη πρωτοβουλιών από μέρους των γυναικών μέσα αλλά κυρίως παράπλευρα με την αγροτική εργασία.

Όλα τα παραπάνω βρήκαν την έκφρασή τους στον αγροτουρισμό. Ο χαρακτήρας του αγροτουρισμού και οι δραστηριότητες τις οποίες εμπεριέχει τον καθιστά ιδιαίτερα προσιτό στις γυναίκες της υπαίθρου, οι οποίες βλέπουν σε αυτόν μια νέα ευκαιρία απασχόλησης αλλά και την δυνατότητα βελτίωσης και αναγνώρισης του ρόλου και της θέσης τους στην αγροτική κοινωνία. Η ίδια η φύση της γυναίκας ταιριάζει με την λειτουργία αυτού του είδους δραστηριοποίησης, αφού τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού όπως η φιλοξενία, η ευαισθησία, η φροντίδα, η καθαριότητα, η επικοινωνία, η αυθεντικότητα έχουν μεγαλύτερη απήχηση στο γυναικείο πνεύμα και χαρακτήρα.

Παράλληλα, η γυναίκα είναι κατεξοχήν πολυδραστήριο άτομο που συνδυάζει πολλές ενασχολήσεις μέσα στο ίδιο το νοικοκυριό και που αυτές οι ενασχολήσεις αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά επιτυχίας δραστηριοποίησης στον αγροτουρισμό. Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι ο

αγροτουρισμός δίνει την δυνατότητα απόδρασης των γυναικών της υπαίθρου από τον αθέατο και ανώνυμο χώρο του νοικοκυριού και της αφανούς απασχόλησης στην αγροτική οικογενειακή εκμετάλλευση και παράλληλα ενδυναμώνει την τουριστική ανάπτυξη της χώρας, η οποία συντελεί στην γενικότερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες σημειώνεται η δημιουργία μιας νέας ταυτότητας των γυναικών της υπαίθρου, οι οποίες με τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες τις οποίες αναλαμβάνουν κάνουν περισσότερο ορατή και αισθητή την παρουσία τους στο οικογενειακό, αγροτικό και κοινωνικό τους περιβάλλον.

Ακόμα, γυναίκες της υπαίθρου δεν βρίσκονται πλέον υπό την σκιά των ανδρών αρχηγών, αλλά προβαίνουν οι ίδιες σε επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που ορίζουν τη νέα και ορατή πια επαγγελματική τους ταυτότητα, κάνουν διαρκή και ισχυρή την παρουσία τους στον αγροτικό χώρο και αποκαλύπτουν την συμβολή τους στην επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού.

Η ανάπτυξη αυτή επιχειρηματικών πρωτοβουλιών αφορά κυρίως στον αγροτουρισμό και στις συναφούς με αυτόν δραστηριότητες, με σημαντικότερη την βιοτεχνική και οικοτεχνική παραγωγή και εμπορία ειδών που προέρχονται από την μεταποίηση προϊόντων της γεωργικής εκμετάλλευσης, την κατασκευή και εμπορία προϊόντων της πολιτισμικής κληρονομιάς και την παραγωγή και εμπορία προϊόντων εναλλακτικών μορφών γεωργίας. Η ανάπτυξη αυτή των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από τις γυναίκες της υπαίθρου αποτελεί ανερχόμενο φαινόμενο της ευρωπαϊκής αλλά και ελληνικής υπαίθρου, και αυτό οφείλεται όπως προαναφέρθηκε στην πολιτική που προωθεί η ίδια ευρωπαϊκή κοινότητα για την ενδογενή ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής πολιτικής.

8.3 Επαφή ντόπιων και τουριστών

Ένα σημαντικό στοιχείο του τουριστικού φαινομένου είναι οι μετακινήσεις ανθρώπων σε διάφορες γεωγραφικές περιοχές και η συνάντησή τους με τον ντόπιο πληθυσμό, επάνω στον οποίο ασκούνται έντονες επιρροές από την τουριστική ανάπτυξη. Πρόκειται για μία συνεύρεση η οποία αν και

σύντομη εμφανίζει μεγάλες αλληλεπιδράσεις, καθώς άτομα από διαφορετικές εθνικότητες, θρησκευτικές πεποιθήσεις, αξίες, κουλτούρες και γενικότερα διαφορετικό τρόπο ζωής έρχονται σε επαφή. Η επαφή αυτή που δημιουργείται ανάμεσα στον τουρίστα και στον πληθυσμό των τουριστικών περιοχών διαφοροποιείται με βάσει κάποια χαρακτηριστικά.

Αρχικά λοιπόν θα πρέπει να πούμε ότι η επαφή αυτή αφενός εξαρτάται από την οργάνωση του ταξιδιού, από το αν δηλαδή πρόκειται για οργανωμένο ή μη ταξίδι, αν αφορά μεμονωμένη ή αντίθετα ομαδική μετακίνηση και αφετέρου από τον τύπο του τουριστικού καταλύματος, δηλαδή αν ο τουρίστας επιλέγει για την διαμονή του τις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, ή αν προτιμάει εναλλακτικές επιλογές διαμονής όπως είναι τα κάμπινγκ, οι ιδιωτικές κατοικίες κλπ.

Ταυτόχρονα ένα ακόμα χαρακτηριστικό της επαφής που δημιουργείται με τον τουρίστα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από το προφίλ του τουρίστα το οποίο συνθέτουν χαρακτηριστικά όπως είναι η εισοδηματική του τάξη, το μορφωτικό επίπεδο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση κ.α., αλλά και από τα χαρακτηριστικά του ταξιδιού όπως είναι η διάρκεια παραμονής, αν ο τουρίστας συμμετέχει σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ή επιλέγει τις μαζικές μετακινήσεις. Τέλος, μεγάλη σημασία έχουν και τα κίνητρα της τουριστικής μετακίνησης τα οποία μπορεί να είναι επαγγελματικά, θρησκευτικά, να αφορούν λόγους υγείας, ή να πρόκειται απλά για ταξίδια διακοπών. Όλα αυτά λοιπόν συνθέτουν και τον χαρακτήρα των επισκεπτών κάθε τουριστικής περιοχής, και κατά συνέπεια τον τρόπο συμπεριφοράς του στους κατοίκους της περιοχής αυτής.

Βέβαια, η αδιάλειπτη προσέλευση τουριστών σε μια περιοχή κυρίως νησιωτική, όπως για παράδειγμα στην Κρήτη, για πολλά χρόνια είναι ικανή να προκαλέσει μια σειρά από σημαντικές αλλαγές στην δομή και το χαρακτήρα της τοπικής κοινωνίας. Από την μια πλευρά μπορεί να επηρεάσει θετικά σε διάφορους τομείς όπως η απασχόληση, η εκπαίδευση, η ανάπτυξη με έργα υποδομής από τα οποία επωφελούνται τόσο οι τουρίστες όσο και οι ντόπιοι κάτοικοι. Παράλληλα μπορεί να συμβάλει στον εξευγενισμό και εκπολιτισμό κυρίως των κατοίκων που ζουν σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές.

Από την άλλη πλευρά, είναι δυνατόν να προκληθούν ανεπιθύμητα κοινωνικά φαινόμενα τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις είναι αναπόφευκτα,

και αλλοτριώνουν το χαρακτήρα μιας περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, σε αρκετές περιπτώσεις δημιουργούνται έντονα στοιχεία ξενομανίας από τους ντόπιους κατοίκους και κυρίως από τους νέους. Οι ξένοι τουρίστες οι οποίοι συχνά προέρχονται από περιοχές περισσότερο ανεπτυγμένες γίνονται εύκολα πρότυπα συμπεριφοράς και αντικείμενο μιμητισμού από τους νέους, δημιουργώντας έτσι μια τυποποίηση στον τρόπο ζωής που αφορά τον τρόπο ένδυσης, τη μουσική, ακόμη και τη γλώσσα.

Επιπλέον, η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών που προκαλείται μέσω του τουρισμού δημιουργεί μια νέα τοπική κουλτούρα με διαφοροποιημένα κοινωνικά στοιχεία τα οποία διαμορφώνονται κυρίως με βάση τη ζωή στις δυτικές χώρες, οι κάτοικοι των οποίων είναι οι κύριοι τροφοδότες της τουριστικής βιομηχανίας. Έτσι, μέσα σε λίγα χρόνια χάνονται παραδόσεις οι οποίες υπήρχαν για αιώνες και έδιναν χαρακτήρα και ταυτότητα σε μία περιοχή.

Στο παρελθόν στην Κρήτη, όταν ο τουρισμός ήταν ακόμα στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του, η «επικοινωνία» των ντόπιων με τους τουρίστες αντιμετώπιζε κάποιες δυσκολίες, αφού αντί για αλληλοσεβασμό, υπήρχε άρνηση και απαξίωση μεταξύ ντόπιων και Κρητικών. Ειδικότερα, σε πολλές αγροτικές περιοχές του νησιού υπήρχε μια σχετική αδιαφορία για τους «ξεδιάντροπους ξένους», ενώ εκείνοι με τη σειρά τους αντιμετώπιζαν τους Κρητικούς ως «υπανάπτυκτους»³⁷.

Αργότερα, όταν πια με τον καιρό αντιλήφθηκαν οι ντόπιοι πως εκτός το ότι οι τουρίστες επισκέπτονται το νησί κυρίως για ξεκούραση και για να γνωρίσουν τις ομορφιές και τον τρόπο ζωής του τόπου αυτού, αλλά ότι κι

³⁷ Παπαδημητρίου Ευριπίδης (2004), «Τουρίστες και Ντόπιοι. Ζητήματα κοινωνικής έρευνας για τον τουρισμό», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 114, σ.177-203

εκείνοι αποκομίζουν σημαντικά οικονομικά οφέλη από την παρουσία των τουριστών.

Έτσι σιγά σιγά ξεκίνησε να γίνεται εντελώς εμπορική η «σχέση» αυτή, καθώς η τουριστική κίνηση αυξανόταν διαρκώς, με αποτέλεσμα όλο και περισσότερες ξενοδοχειακές μονάδες να χτίζονται στο νησί κάθε χρόνο, όλο και περισσότερα άτομα εγκατέλειπαν τα χωριά και την αγροτική ζωή για να ασχοληθούν με τον τουρισμό.

Παράλληλα, οι κάτοικοι του νησιού προκειμένου να προσεγγίζουν πλήθος τουριστών κάθε χρόνο, κυρίως το καλοκαίρι, διοργάνωναν διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, από τις οποίες στην ουσία δεν αποκόμιζε τίποτα ο επισκέπτης. Ταυτόχρονα, στην προσπάθεια των Κρητικών να εκσυγχρονιστούν, κυρίως η νεολαία, αντέγραφε όλο και περισσότερα στοιχεία από τους ξένους επισκέπτες του νησιού, όπως για παράδειγμα ντύσιμο, μουσική, ποτά, φαγητά κλπ.

Στη συνέχεια βέβαια, και σε μια προσπάθεια αναβίωσης της κουλτούρας και του τρόπου ζωής στην Κρήτη, αλλά και σε διάφορες άλλες περιοχές, πολύ σημαντική είναι η ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Ειδικότερα η «σχέση» μεταξύ των ντόπιων με τους τουρίστες έχει γίνει πολύ ουσιαστική καθώς δίνεται βάση στην «ποιότητα» και όχι τόσο στην «ποσότητα».

Με την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, έχουν «ζωντανέψει» ξανά τα χωριά της Κρήτης, αφού επενδύονται πλέον πολλά χρήματα σε αυτά, αναπαλαιώνοντας παραδοσιακά σπίτια ή και χτίζοντας καινούρια. Διοργανώνονται επίσης, διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις με αναβίωση εθίμων (πχ αναβίωση παραδοσιακού κρητικού γάμου), παρουσίαση κρητικών χορών και μαντινάδων, διοργάνωση διαφόρων γιορτών όπου παρουσιάζονται αλλά και προσφέρονται δωρεάν για τους επισκέπτες παραδοσιακά κρητικά προϊόντα (ρακί, κρασί, μέλι κλπ).

Έτσι, λοιπόν η επαφή των Κρητικών με τους επισκέπτες γίνεται ποιο φιλική, με αποτέλεσμα οι τουρίστες να αγαπούν πραγματικά το νησί και τους κατοίκους του, πολλές φορές να δένονται συναισθηματικά μαζί τους και κατά συνέπεια να το επισκέπτονται σχεδόν κάθε χρόνο, και σε μη τουριστικές περιόδους κάποιες φορές για να απολαύσουν την εξαιρετική ομορφιά του τόπου και την ζεστή κρητική φιλοξενία.

ΜΕΡΟΣ 3^ο
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΣΤΟ ΝΟΜΟ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται αναφορά σε δύο πολύ γνωστά χωριά του Ρεθύμνου με έντονη τουριστική δραστηριότητα. Το ένα χωριό είναι παραθαλάσσιο και το άλλο βρίσκεται στο βουνό αναπτύσσοντας έντονη αγροτουριστική δραστηριότητα. Πολύ σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι τα παραδείγματα αυτά είναι ενδεικτικά καθώς στο Ρέθυμνο αλλά και σε ολόκληρη την Κρήτη υπάρχουν πάρα πολλά τουριστικά χωριά. Ειδικότερα τα χωριά με στα οποία θα γίνει αναφορά παρακάτω είναι ο Πλακιάς και τα Ανώγεια.

9.1 Το χωριό Πλακιάς

Αρχικά θα πρέπει να πούμε ότι ο Πλακιάς βρίσκεται στη νότια πλευρά του Ν. Ρέθυμνης και απέχει περίπου τριάντα λεπτά από την πόλη του Ρεθύμνου. Ξεκίνησε να αναπτύσσεται μετά το 1970 καθώς έως τότε ήταν ένα πολύ μικρό χωριό που τα σπίτια του δεν ξεπερνούσαν τα δέκα. Τα περισσότερα σπίτια βρίσκονται κοντά στο μικρό λιμανάκι του Πλακιά και αγκαλιάζουν τον μεγάλο κόλπο που έχει σχήμα μισοφέγγαρου.

Σήμερα υπάρχουν μικρά ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα διαμερίσματα, καθώς και εστιατόρια, αρκετά για τους πολλούς καλοκαιρινούς επισκέπτες. Ακόμα υπάρχουν αρκετά καταστήματα και σούπερ μάρκετ, γραφεία με ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα και τουριστικά γραφεία, εστιατόρια, βέβαια διαθέτει μόνο 2-3 καφετέριες και μπαρ. Επίσης, όπως παρατηρούμε το χωριό δεν είναι γνωστό για την ιστορία του, ούτε για την πλούσια νυχτερινή ζωή του αλλά για την καθαρή θάλασσα και τις πολλές και όμορφες παραλίες που βρίσκονται στην περιοχή.

Παράλληλα, η παραλία του Πλακιά ξεκινάει από το χωριό και επεκτείνεται προς τα ανατολικά. Είναι μια από τις μεγαλύτερες παραλίες στην Κρήτη, που προσφέρει ακόμα την αίσθηση της άνεσης και του άπλετου χώρου, ικανοποιώντας ταυτόχρονα όλα τα γούστα, καθώς η ανατολική άκρη του προτιμάται από όσους επιδίδονται στον γυμνισμό. Υπάρχουν ντους κατά μήκος της παραλίας και αρκετός χώρος για παρκινγκ. Κοντά στον Πλακιά υπάρχουν κι άλλες όμορφες παραλίες όπως η Σούδα, το Δαμνόνι, το Αμμούδι αλλά και τα Σχοινάρια.

Ένα ακόμα μέρος που προσελκύει πολύ τους επισκέπτες του Πλακιά είναι το φοινικόδασος και η λίμνη Πρέβελη όπου πρόκειται για ένα από τα πιο γνωστά αξιοθέατα στην Κρήτη, ένας μέρος μοναδικής φυσικής ομορφιάς. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι φοίνικες φυτρώνουν στις όχθες του ποταμού που κατεβαίνει από το Κουρταλιώτικο Φαράγγι και δημιουργούν ένα εξωτικό τοπίο. Οι τουρίστες περιπλανούνται στα μονοπάτια μέσα στο φοινικόδασος και απολαμβάνουν την σκιά των δέντρων και μια βουτιά στα νερά του ποταμού.

Στην εκβολή του ποταμού υπάρχει παραλία με ομπρέλες και καντίνα για αναψυκτικά. Το μέρος συγκεντρώνει πολλούς επισκέπτες που φτάνουν εκεί είτε με караβάκι από τον Πλακιά, είτε με το αυτοκίνητο τους.

9.2 Το χωριό Ανώγεια

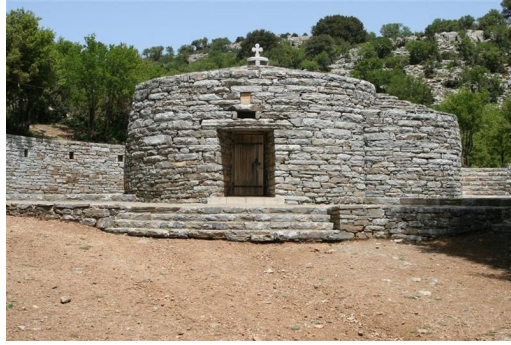
Τα Ανώγεια βρίσκονται 55 χιλιόμετρα Νοτιοανατολικά από το Ρέθυμνο, σε υψόμετρο πάνω από 700 μέτρα στον Ψηλορείτη (Ιδη) και είναι κωμόπολη

με 2.454 μόνιμους κατοίκους. Θεωρείται ως ένα από τα πιο γραφικά και ζωντανά χωριά του νομού, αλλά και ολόκληρης της Κρήτης, έχοντας διατηρήσει πολλά παραδοσιακά χαρακτηριστικά, με πλούσια πολιτιστική δραστηριότητα. Στο χωριό αυτό έχουν γεννηθεί και ζήσει μεγάλοι και γνωστοί Έλληνες τραγουδιστές και μουσικοί της παράδοσης της Κρήτης, όπως ο Νίκος Ξυλούρης, ο αδελφός του Ψαραντώνης και ο Λουδοβίκος των Ανωγείων.

Το χωριό έχει επίσης εξαιρετικά μεγάλη παράδοση αντίστασης κατά των επιδρομών και κατακτητών της περιοχής, όπως εξάλλου και τα περισσότερα χωριά της Κρήτης. Τα Ανώγεια πήραν μέρος σε όλες τις επαναστάσεις κατά των Οθωμανών Τούρκων και, ακολουθώντας το ανεξάρτητο πνεύμα τους, αντιστάθηκαν εξίσου σθεναρά κατά των Ναζιστών Γερμανών κατακτητών κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Η αντίστασή τους αυτή οδήγησε στην ολοκληρωτική καταστροφή του χωριού από το γερμανικό στρατό και τη σύλληψη και εκτέλεση όλων των Ανωγειανών ανδρών, ακόμη και εφήβων, με κριτήριο το αν μπορούσαν να φέρουν όπλο.

Υπάρχουν πάρα πολλά πράγματα να δει κανείς όταν επισκεφθεί το χωριό και την περιοχή. Σε όσους αρέσει η φύση θα βρουν εδώ ένα παράδεισο. Το οροπέδιο της Νίδας βρίσκεται περίπου 25 χιλιόμετρα Νότια από τα Ανώγεια. Αξίζει να το επισκεφτείτε όλες τις εποχές, τόσο για το περίφημο Ιδαίον Άντρον, που είναι ένα σπήλαιο με πολύ ενδιαφέροντα αρχαιολογικά ευρήματα και άγρια φυσική ομορφιά, όσο και για το χιονοδρομικό κέντρο που λειτουργεί τον χειμώνα και νωρίς την άνοιξη. Ακόμα υπάρχει ένα αστεροσκοπείο σε υψόμετρο πάνω από 1.750 μέτρα στα Ανατολικά του οροπεδίου.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην γίνει αναφορά στο εντυπωσιακό δάσος από πρίνους στη θέση «Βρουλίδια» κοντά στο Ναό του Αγίου Υακίνθου. Ο Άγιος Υάκινθος είναι προστάτης των ερωτευμένων και η εκκλησία που του είναι αφιερωμένη βρίσκεται 18 χιλιόμετρα Νότια από τα Ανώγεια, στη μέση περίπου της απόστασης προς το οροπέδιο. Πρόκειται για μια μικρή πέτρινη εκκλησούλα που είναι κτισμένη, όπως και τα γνωστά μνητάτα της περιοχής.

Πολύ κοντά στον Άγιο Υάκινθο, 16 χιλιόμετρα Νότια από τα Ανώγεια, βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος, κοντά στην τοποθεσία Ζώμινθος, όπου οι ανασκαφές έφεραν στο φως τα ερείπια ενός Υστερομινωικού οικισμού με ένα εντυπωσιακό διώροφο κτίσμα.

Στη περιοχή πρέπει επίσης να δείτε τα περίφημα μητάτα. Τα μητάτα είναι ξερολιθικές θολωτές κατασκευές που χρησιμοποιούνται από τους ντόπιους κτηνοτρόφους ως προσωρινά καταλύματα και πολλές φορές και ως τόπος για την ωρίμανση των τυριών τους.

Σύμφωνα με το περιβάλλον του τόπου και τις αρχιτεκτονικές παραδόσεις είναι το ξερολιθικό μνημείο υπαίθριας τέχνης «Ο Φτερωτός Αντάρτης της Ειρήνης» που βρίσκεται στο οροπέδιο. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον και πρωτότυπο γλυπτό.

Μέσα στο χωριό υπάρχει το άγαλμα του Μανώλη Σκουλά, του γνωστού ήρωα της επανάστασης του 1866 και της θυσίας στο Αρκάδι. Υπάρχει επίσης ένα Μουσείο αφιερωμένο στον ντόπιο γλύπτη και ζωγράφο Γρυλιό και μια αναπαράσταση ενός τυπικού, αντιπροσωπευτικού σπιτιού των Ανωγείων, με σκηνές από την καθημερινή ζωή των κατοίκων των αρχών του 20ου αιώνα. Τέλος μπορείτε να επισκεφτείτε ένα εργαστήριο φυσητού γυαλιού, όπως επίσης και το ανοικτό θέατρο που φέρει το όνομα του γνωστού τραγουδιστή από τα Ανώγεια Νίκου Ξυλούρη, όπου το καλοκαίρι γίνονται πάρα πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Ακόμα διοργανώνεται την ημέρα της μεγάλης θρησκευτικής γιορτής της Ανάληψης πανηγύρι στο χωριό. Παράλληλα το καλοκαίρι γίνονται μια σειρά από πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως για παράδειγμα τα «Υακίνθεια», νωρίς τον Ιούλιο, και τα «Ανώγεια» τον Αύγουστο. Πραγματοποιούνται, ακόμα, πολλές συναυλίες παραδοσιακής και σύγχρονης μουσικής,

παρουσιάζονται παραδοσιακοί χοροί από χορευτικά συγκροτήματα και θεατρικές παραστάσεις στο ανοικτό θέατρο «Νίκος Ξυλούρης». Οι εκδηλώσεις αποκτούν φήμη χρόνο με το χρόνο και συγκεντρώνουν πολύ κόσμο, τόσο Έλληνες, όσο και ξένους επισκέπτες.

Τέλος, στα Ανώγεια υπάρχουν πολλά ενοικιαζόμενα δωμάτια και αρκετές ταβέρνες με καλό φαγητό, πλούσιους μεζέδες, φοβερό τοπικό τυρί και φυσικά ποτό, κυρίως τσικουδιά.

9.3 Η Ρεθυμνιώτικη παράδοση

Ένα κοινό χαρακτηριστικό που θαυμάζει ένας επισκέπτης σε όλα τα χωριά του νομού είναι ότι οι άνθρωποι είναι καλόκαρδοι και φιλόξενοι και δουλεύουν σκληρά διαιωνίζοντας τους πιο παραδοσιακούς τρόπους παραγωγής ελιάς, λαδιού, κρασιού, τσικουδιάς και κτηνοτροφικών προϊόντων. Αφοσιωμένοι στην παράδοση περνούν, εκτός από τις καθημερινές, και τις ξεχωριστές μέρες του χρόνου, τηρώντας κατά γράμμα τις θρησκευτικές γιορτές: Χριστούγεννα, Πάσχα, Γάμος, Βάπτιση, Πανηγύρια.

Επιπλέον, τηρούν τις αγροτικές και κτηνοτροφικές γιορτές που γίνονται με αφορμή την παραγωγή κάποιου προϊόντος, την δοκιμή σοδιάς ή κάποια κτηνοτροφική διαδικασία. Ο τρύγος των αμπελιών, και η παραγωγή τσικουδιάς (ρακής) στα παραδοσιακά «καζάνια», η κουρά των προβάτων, αλλά συχνά και το μάζεμα ελιάς μετατρέπονται σε αληθινά πανηγύρια όπου φίλοι και συγγενείς προσφέρουν εθελοντικά βοήθεια. Όλες αυτές οι εκδηλώσεις συνοδεύονται πάντα από τον ήχο της παραδοσιακής λύρας και από τα παραδοσιακά «ρίζιτικα», τις μαντινάδες αλλά και από παραδοσιακούς χορούς.

Βέβαια, όταν δεν δουλεύουν και δεν διασκεδάζουν, συχνά διοχετεύουν τη δημιουργικότητα και την καλλιτεχνική τους ευαισθησία δημιουργώντας καταπληκτικής ποιότητας αντικείμενα χειροτεχνίας, τα οποία πολλοί επισκέπτες του νομού τα αγοράζουν ως αναμνηστικά ή και ως δώρα.

Στο Ρέθυμνο παραμένουν ζωντανές και εξασκούνται με συνέπεια πολλές μορφές λαϊκής τέχνης όπως αγγειοπλαστική, καλαθοπλεκτική, η ξυλογλυπτική, η λιθοξοΐα και η υφαντική. Κάποιες μάλιστα από αυτές τις εξασκούν κατά παράδοση ολόκληρα χωριά όπως για παράδειγμα η υφαντική στα Ανώγεια, η αγγειοπλαστική στις Μαργαρίτες και η λιθοξοΐα στην Αλφά.

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η γαστρονομία των Ρεθεμνιωτών, καθώς και όλων των Κρητικών βασίζεται κυρίως σε τοπικά προϊόντα. Σε ολόκληρο το νησί καταναλώνονται χόρτα του βουνού, ωμά ή ως σαλάτα ή βρασμένα με φρέσκο λάδι και χυμό λεμονιού. Τα αιγοπρόβατα εκτός από το περίφημο κρέας εξασφαλίζουν και πλούσια γαλακτοκομικά προϊόντα: γάλα, τυριά όπως γραβιέρα, μυζήθρα, φέτα και το μοναδικό «στακοβούτυρο» για το παραδοσιακό πιλάφι. Ένα βασικό συστατικό βέβαια όλων κρητικών συνταγών είναι το ελαιόλαδο.

Τέλος, στο Ρέθυμνο υπάρχει παράδοση σπιτικών γλυκισμάτων που καταναλώνονται αρκετά συχνά από τους ντόπιους όπως για παράδειγμα μυζηθοπιτάκια, ξεροτήγανα με μέλι, λυχναράκια αλλά και γλυκά του κουταλιού, τα οποία προτιμούν οι τουρίστες και δίνουν τις καλύτερες κριτικές.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελετώντας όλα τα παραπάνω διαπιστώνει κανείς το πόσο σημαντική είναι η ανάπτυξη του τουρισμού για την οικονομία ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο την Ελλάδα που συμβάλει στη τουριστική ανάπτυξη της, εκτός από το κλίμα, είναι το έντονο νησιωτικό φαινόμενο.

Έτσι λοιπόν και για το νησί της Κρήτης, ο τουρισμός αποτελεί ένα δυναμικό παράγοντα που εδώ και μερικές δεκαετίες, σε συνδυασμό με τον πρωτογενή τομέα, στηρίζουν και προωθούν την τοπική ανάπτυξη. Βέβαια εξαιτίας της πολύ μεγάλης επισκεψιμότητας του νησιού από τουρίστες και ντόπιους έχουν προκληθεί σημαντικά προβλήματα στο περιβάλλον, ενώ μεγάλες αλλαγές έχουν δεχτεί και η οικονομία, η οποία από αγροκτηνοτροφική έχει γίνει κυρίως τουριστική, αλλά και ο πολιτισμός της Κρήτης καθώς υπάρχουν μετασχηματισμοί στις νοοτροπίες, στις οικογενειακές δομές, στις έμφυλες σχέσεις. Έχει παρατηρηθεί όμως τα τελευταία χρόνια ότι οι αρνητικές αυτές συνέπειες δεν οφείλονται τόσο στην έντονη τουριστική δραστηριότητα αλλά στον λάθος προγραμματισμό ανάπτυξης της.

Εξαιτίας όλων αυτών οι Κρητικοί έχουν στραφεί με αργά αλλά σταθερά βήματα στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και κυρίως στον αγροτουρισμό, αποσκοπώντας σε μία πιο ποιοτική τουριστική ανάπτυξη. Ακόμα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού συνάδουν εξ' ορισμού με το μοντέλο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αφού περιλαμβάνουν δραστηριότητες χωρίς εντατική μορφή και είναι φιλικές προς το περιβάλλον.

Παράλληλα, και ο νομός Ρεθύμνου είναι μια περιοχή με έντονη τουριστική αλλά και αγροτουριστική δραστηριότητα. Οι κάτοικοι του νομού βέβαια κρατούν σε πολύ υψηλά επίπεδα τις παραδόσεις τις κρητικές παραδόσεις διατηρώντας μία πολύ ουσιαστική και ποιοτική σχέση με τους τουρίστες. Έχει παρατηρηθεί ότι πλέον με όλες αυτές τις προσπάθειες που γίνονται στη σχέση μεταξύ Κρητικών με τους τουρίστες γίνεται «ανταλλαγή» θετικών κατά βάση επιρροών. Το γεγονός αυτό παρατηρείται σε πολλά χωριά του νομού Ρεθύμνης αλλά και ολόκληρης της Κρήτης. Τέλος, είναι πολύ θετικό

το γεγονός ότι το αίσθημα «προστασίας» του νησιού από την «φθορά» του τουρισμού, γίνεται κάθε χρόνο εντονότερη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία – Άρθρα

Ανδριώτης Κ. (2005), «Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός», Αθήνα: Σταμούλης

Ανδριώτης Κ. (2008) Αειφορία και Εναλλακτικός τουρισμός. Σταμούλης, Αθήνα

Ανδριώτης Κων/νος (2008), «Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός, Αγροτουρισμός, Ορεινός Τουρισμός, Οικοτουρισμός, Πολιτιστικός Τουρισμός», Σταμούλης, Αθήνα.

Αποστολόπουλος Κ. και Σδράλη Ο.(2009), «Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου», σελ. 11, Ελληνοεκδοτική

Βαρβαρέσος Σ. (1998), «Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα», Αθήνα: Προπομπός

Γαλάνη – Μουτάφη Β. (2002), «Έρευνες για τον τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο, μια ανθρωπολογική προσέγγιση», Αθήνα: Προπομπός.

Δέφνερ Α. (2002a), «Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο (Τουρισμός-Πολιτισμός-Αθλητισμός). (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)», Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Δροσοπούλου Σόνια (1989), «Αγροτό – Τουριστικοί συνεταιρισμοί», Interbooks, Αθήνα

Ζάβαλη Μαρία (2007), «Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί, Η συμβολή στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, Προβλήματα και πολιτικές εξυγίανσης»

Καραγιάννης Στ. – Έξαρχος Γ. (2006), «Τουρισμός – Τουριστική Οικονομία, Ανάπτυξη, Πολιτική», Ηράκλειο: Εκδόσεις Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης

Κοκκώσης Χ. και Τσάρτας Π. (2001), «Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον», Αθήνα: Κριτική

Κομίλης Π. και Βαγιονής Ν. (1999), «Τουριστικός σχεδιασμός. Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», Αθήνα: Προπομπός.

Κουτρομπής Ν. Ι. (1980), «Τουρισμός. Γενικές αρχές, οργάνωση, Νομοθεσία», Αθήνα

Μητούλα, Ρ. (2006), «Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & ανασυγκρότηση του Ελληνικού αστικού Περιβάλλοντος», Σταμούλης, Αθήνα

Μουζέλης Νίκος : «Η έννοια του εκσυγχρονισμού στις κοινωνικές επιστήμες», ομιλία στο συνέδριο με θέμα «Παράδοση και εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα του 21 αιώνα», Ιανουάριος 2006

Παπαδημητρίου Ευριπίδης (2004), «Τουρίστες και Ντόπιοι. Ζητήματα κοινωνικής έρευνας για τον τουρισμό», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 114, σ.177-203

Παπακωνσταντινίδης Λ. (1992), «Αγροτουρισμός σταθμός για την τοπική ανάπτυξη», Αθήνα

Σπιλάνης Γ. (1993), «Νησιωτική ανάπτυξη και δίκτυα συνεργασίας των νησιών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», Τόπος, τ.6, σσ.5-27.

Σφακιανάκης Μ. Κ. (2000), «Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού», Αθήνα: Έλλην

Τσάρτας Π. (1996), «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό», Αθήνα: Εξάντας

Τσάρτας Π. (1998), «Κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού σε μικρά αστικά κέντρα με τουριστική ανάπτυξη: εξαρτήσεις, διαπλοκές, προοπτικές», Τόπος, τ.15, σσ.109-123

Φλογαίτη Ε.(2005) «Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία», Ελληνική Γραμματεία Α.Ε.

Διαδίκτυο

<http://greece.kiev.ua/page613.html> - Ιστοσελίδα της Πρεσβείας της Ελλάδας στην Ουκρανία

<http://www.sete.gr/default.php?pname=GreekTourismMeaning&la=1> - Ιστοσελίδα του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ)

www.statistics.gr – Ιστοσελίδα της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος

<http://www.agrotourcrete.gr/> - Δικτυακός τόπος «Αγροτουρισμός στην Κρήτη»

<http://el.wikipedia.org/wiki/Κρήτη> - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://frontoffice-147.dev.edu.uoc.gr/tourism/tourismcreteneral.html> - Δικτυακός τόπος «Περιήγηση στην Κρήτη»

<http://www.crete.tournet.gr/el/alternative-tourism> - Δικτυακός τόπος «Τουρισμός στην Κρήτη»

<http://www.pkr.gov.gr/> - Ιστοσελίδα της Περιφέρειας Κρήτης

<http://www.haniotika-nea.gr/website/> - Ιστοσελίδα της εφημερίδας «Χανιώτικα Νέα»

<http://el.wikipedia.org/wiki/Τουρισμός> - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://www.krassanakis.gr/crete.htm> - Δικτυακός τόπος «Επισκεφτείτε την Κρήτη»

<http://www.greekhotelsnet.gr/τουρισμος/1257-Αύξηση-13-καταγράφει-ο-τουρισμός-στην-Κρήτη> - Ιστοσελίδα του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου την Ελλάδος

<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=390520> – Ιστοσελίδα της Εφημερίδας «Το Βήμα»

<http://www.explorecrete.com/crete-west/GR-Plakias.html> - Δικτυακός τόπος «Εξερευνήστε την Κρήτη»

<http://www.cretehorseriding.com/gr-crete-plakias.html> - Ιστοσελίδα του Κέντρου Ελεύθερης Ιππασίας στην Κρήτη «ALIANTHOS»

<http://archive.in.gr/Reviews/chapter.asp?lngReviewID=2073&lngChapterID=5496> - Δικτυακός τόπος «Αγροτουρισμός»

<http://el.wikipedia.org/wiki/Αγροτουρισμός> - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://www.paseges.gr/el> - Ιστοσελίδα της Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ)

<http://www.dratte.gr/periodiko/tefxos1/8.pdf> - Ιστοσελίδα του περιοδικού «ΔΡΑΤΤΕ»

http://www.pame.gr/blog/travel/nisiotiki-ellada/#.T0P_38k3LdU – Δικτυακός τόπος Ελληνικών Ειδήσεων

<http://www.cretanbeaches.com/> - Δικτυακός τόπος με τις παραλίες της Κρήτη

<http://www.seedde.gr/files/katalumata/5.pdf> - Ιστοσελίδα του περιοδικού «Ελληνικά Καταλύματα»

<http://www.econ.uoa.gr> – Ιστοσελίδα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

<http://www.sete.gr/> - Ιστοσελίδα του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ)

<http://www.heraklion.gr/> - Ιστοσελίδα του Δήμου Ηρακλείου

http://el.wikipedia.org/wiki/Ηράκλειο_Κρήτης - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://www.rethymno.gr/> - Ιστοσελίδα του Δήμου Ρεθύμνου

<http://el.wikipedia.org/wiki/Ρέθυμνο> - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://www.chania.gr/> - Ιστοσελίδα του Δήμου Χανίων

<http://el.wikipedia.org/wiki/Χανιά> - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

http://el.wikipedia.org/wiki/Νομός_Λασιθίου - Ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia

<http://www.lasithinet.gr/> - Ιστοσελίδα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λασιθίου

http://www.grsr.gr/preview.php?c_id=264 - Δικτυακός τόπος της Επιθεώρησης Κοινωνικών Ερευνών

www.tour.teithe.gr/get_file.php?f=138 – Παρουσίαση PowerPoint

Πηγές

Ε.Σ.Υ.Ε- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

ΕΟΤ - ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΡΗΤΗΣ